

HISTORICKÁ PENOLOGIE

Časopis pro historickou penologii
Vydává Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR

2/2009

Justiční statky – vězni a zemědělství

Ondřej Hladík, Šárka Steinová

Justiční statek Mírov – současný stav (archiv autorů)

Předkládaná studie je prvním výstupem z dlouhodobé mezirezortní odborné spolupráce Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR a Národního zemědělského muzea v Praze, jejímž cílem by mělo být monografické zpracování tématu „Justiční statky“. Na základě dosažených výsledků bude zvažováno rovněž uspořádání výstavy k této problematice.

Práce je tématicky rozdělena do dvou na sebe navazujících celků. První nastiňuje předchozí využití odsouzených v zemědělství a popisuje zakládání, provoz a likvidaci justičních statků z hlediska vězeňství (Bc. Ondřej Hladík). Druhá část pak

přináší analýzu hospodářských strategií a výsledků zemědělské práce (Mgr. Šárka Steinová). Ve zkrácené podobě zazněla tato studie také jako příspěvek na konferenci „České, slovenské a Československé dějiny 20. století“ pořádané Historickým ústavem Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové ve dnech 25. – 26. března 2009.

Využívání a zneužívání zemědělské práce v minulosti

České vězeňství prošlo v průběhu 20. století mnoha změnami, přičemž ne všechny lze hodnotit pozitivně. Za jednu z jeho nejtemnějších kapitol je možné vcelku oprávněně považovat počátek padesátých let, kdy vznikaly nechvalně proslulé „likvidační lágry“ při uranových dolech na Jáchymovsku a později také v okolí Příbrami. Avšak i přes existenci těchto vězeňských táborů, zřizovaných podle sovětského vzoru, přežívala také zařízení, v nichž se podařilo navázat na některé prvorepublikové zkušenosti. Staly se jimi dnes velmi málo známé justiční statky. Pobyt v jejich zdech neměl prvoplánově plnit účel třídní msty, ale naopak, cílem byla převýchova odsouzeného za pomoci zemědělských prací ve volné přírodě. To s sebou bezpochyby neslo také příznivější životní podmínky, než ve zmiňovaných táborech a trestních ústavech. Bohužel nepřežily sovětizaci celého systému. Přejít z vězeňství z kompetence ministerstva spravedlnosti do správy ministerstva národní obrany se jim až na výjimky stal osudným.

Nicméně nasazení vězňů v zemědělství nebylo vždy chápáno jako vhodný způsob převýchovy. Naopak, zpočátku se jednalo spíše o zneužití „otrocké“ práce za účelem vylepšování hospodářské situace. Příkladem může být poměrně dobře zdokumentovaná snaha o soběstačnost věznic na americkém jihu po skončení Občanské války. Od roku 1875 docházelo k pronajímání jednotlivých vězňů a někdy i celých trestních ústavů soukromníkům. Vznikaly tak v podstatě nevolnické káznice, kde byli odsouzení vystavováni nadměrné brutalitě dozorců, špatným hygienickým podmínkám a fyzicky zničující práci. V některých státech (Texas, Louisiana, Arkansas a Mississippi) pronájem nahrazovalo zřizování tak zvaných „plantážnických věznic“ proměnou starých plantáží na produktivní farmy. Jejich charakteristickým znakem se stali takzvaní „bachařovi pomocníci“. Šlo o vybranou privilegovanou skupinu trestanců, kteří během dne vykonávali dozor nad ostatními, což vycházelo z předešlých zkušeností s původním otrokářským systémem fungujícím před válkou. Životní podmínky odsouzených ve státě Mississippi popisuje zpráva z konce 19. století: *„Ti na farmách a veřejných stavbách museli snášet takové nedůstojné zacházení, které se vymykalo nejen zákonu, ale i civilizované lidskosti. Dozorci se nezdálo, že by se uchýlovali k mrskání vězně po holých zádech dokud neodmlel zatímco jej drželi čtyři silní muži, přičemž šlo často o 300 ran biče, což mělo v nejednom případě za následek smrt. Práceschopní muži k ní byli nuceni až do svého konce a někteří zemřeli připoutáni řetězy ke svým druhům ... Některé postavily do bažiny po kolena a museli rýt půdu plnou kořenů,*

*příčemž byli k sobě připoutáni řetězy...*¹ K tomuto naturalistickému vylíčení nelehkého osudu amerických vězňů není třeba dalšího komentáře. Každopádně jsou to podmínky nesrovnatelně horší, než v trestnicích na území tehdejších Čech.

Stejně tak ve 20. století je možné nalézt podobné příklady, kdy se bezpochyby nejednalo o snahu převychovávat vězně pomocí polnohospodářské práce. Mezi nimi je třeba připomenout zejména zemědělské dvory zřizované při koncentračních táborech v průběhu druhé světové války, jejichž jediným účelem se stalo vylepšování zásobovací situace oddílů SS. Přestože od těchto událostí, souvisejících s vytyčeným tématem jen zcela okrajově, nelze sledovat přímou cestu vedoucí až k justičním statkům existujícím v Československu na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století, bylo nutné je pro vytvoření širšího kontextu alespoň stručně zmínit.

Kde tedy hledat kořeny snahy o nápravu delikventů touto cestou? Jednoznačně lze říci, že v Evropě na přelomu 19. a 20. století. Průkopníkem v tomto směru se stalo Švýcarsko, kde vznikl vězeňský model vycházející ze zkušeností pracovní kolonie Witzwill, založené roku 1895. Jejím duchovním otcem a pozdějším ředitelem se stal významný činitel švýcarského vězeňství Otto Kellerhals.² Ten v době své profesionální kariéry vycházel z následující zásady: „*člověk napraví půdu a půda napraví člověka*“.³

Vězni a zemědělství v I. československé republice

O kladech a záporech švýcarského systému se na vlastní oči přesvědčil významný československý právník JUDr. Vladimír Solnař, který Witzwill navštívil v rámci studijní cesty v letech 1923 a 1924. Z jeho podrobné zprávy vyplývá, že ve vězeňské kolonii si svůj trest odpykávali prvotrestnaci odsouzení na dobu kratší než tři roky. Ti pracovali především na ústavních pozemcích ve skupinách po 6 až 12 mužích za doprovodu jednoho, případně dvou dozorců, jejichž úkolem nebylo odsouzené jen hlídat, ale také se podílet na práci, v níž měli jít příkladem. Nedílnou součástí celého hospodářství tvořil chov dobytka. Lze předpokládat, že vězni tuto práci i přes její větší náročnost vyhledávali. Doprovázelo jí totiž zvýhodnění oproti ostatním – zvláštní ubytovna s lepší stravou a mírnější režim. Uplatnění našli rovněž někteří řemeslníci, jejichž práce sloužila především k zajištění běžného provozu trestního ústavu a opravy vězeňské výstroje, bez nutnosti najímat vnější dodavatele. Jednalo se například o zedníky, truhláře zámečníky a ševce.

¹ James A. INCIARDI, *Trestní spravedlnost*, Praha 1994, s. 544.

² O witzwillské věznici a švýcarském vězeňském systému podrobně pojednal v knihách:

Otto KELLERHALS, *Die Domäne und Strafkolonie Witzwil: Ihre Vergangenheit, ihre Entwicklung und Vorschläge für die Zukunft*, Bern 1904.

Otto KELLERHALS, *Witzwil: Ein Beispiel von Innenkolonisation durch die Arbeit von Gefangenen und Arbeitslosen*, Bern 1925.

Karl HAFNER – Emil ZÜRCHER – Otto KELLERHALS – Moritz TRAMER, *Schweizerische Gefängniskunde*, Bern 1925.

³ Anton FÁBRY, *Vznik a vývin vězenstva*, in: Magdalena Letáková (ed)., *Zborník k dějinám väzenstva na Slovensku II.*, Bratislava 1993, s. 17.

Ve Švýcarsku nezanedbávali ani vzdělávání odsouzených. Všichni vězni, jenž nedosáhli věku 22 let jednou týdně povinně navštěvovali školu, přičemž mohli společně s ostatními využívat knihovnu obsahující téměř tři tisíce svazků. Dochovaly se také informace o tom, že mnoho z nich se dobrovolně učilo cizím jazykům, mezi něž patřila zejména angličtina.⁴

Švýcarský model zaujal JUDr. V. Solnaře natolik, že ho považoval za jeden „...z nejcharakterističtějších znaků moderního vývoje vězeňství...“ a sám mu předpovídal slibnou budoucnost. Na základě tehdy platného československého trestního zákona navrhol zařadit zemědělskou práci jako výchovný prostředek do věznic pro mladistvé, donucovacích pracoven a polepšoven pro dospělé, což zdůvodňoval její velkou prospěšností pro chovance v těchto ústavů následujícím způsobem: „...neboť má zvykati vězně práci a to přirozeně takové, jakou na svobodě bude moci vykonávati. Že to bude často práce pod širým nebem, zemědělská v nejširším smyslu, včetně ostatních druhů výroby prvotné, o tom při hospodářské struktuře našeho státu nebude pochyby“. V případě trestního přechodného ústavu,⁵ kde již byla zemědělská práce vězňů běžnou záležitostí, navrhol výrazné rozšíření pozemků s možností následného pronájmu propuštěným trestancům, což mělo přispět k snadnějšímu návratu do normálního života.⁶ Takovéto „předpropouštěcí“ zařízení mělo prvorepublikové Československo pouze jedno, a to v Leopoldově, kde tvořilo samostatnou část mužského trestního ústavu.⁷ Nacházelo se mimo vlastní areál věznice s tím, že se jednalo o samostatnou zemědělskou kolonii koncipovanou pro 70 osob. O tom, jaký vliv na odsouzené měl pobyt v jejích zdech, svědčí porovnání počtů podmíněčně propuštěných a vrácených zpět do jiných trestnic. V průběhu roku 1928 se jich tímto způsobem na svobodu dostalo 69 a nevyhovělo pouhých šest.⁸

Také v ostatních prvorepublikových trestních ústavech existovaly zahrady a zemědělské pozemky, které v některých případech dosahovaly velkých rozloh. Pokud jich však neměly dostatek, mohli být vězni pronajímáni za náležitou mzdu soukromníkům.⁹ O jejich hospodářských výsledcích vypovídá citovaná publikace ministerstva spravedlnosti z roku 1930. Přestože u jednotlivých trestnic nejsou

⁴ Ondřej Hladík (ed.), *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Švýcarsko*, in: *Historická penologie I/2007*, s. 4 – 11.

⁵ Přechodný ústav – jednalo se o třetí (předposlední) stupeň tzv. „irského progresivního systému“. Jeho smyslem byla příprava odsouzeného k návratu do společnosti. V průběhu umístění v takovémto zařízení mohl pracovat mimo věznici s možností volného pohybu. Součástí byla také možnost ubytování mimo vlastní věznici. Jednalo se vlastně o otevřené oddělení, kam byli vězni umísťováni na zkoušku. Pokud uspěl, následoval čtvrtý stupeň; podmíněčné propuštění na svobodu s policejním dohledem. Anton FÁBRY, *Vznik a vývin väzenstva*, in: Magdalena Letáková (ed.), *Zborník k dějinám väzenstva na Slovensku II.*, Bratislava 1993, s. 16.

⁶ Ondřej Hladík (ed.), *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – vězeňství v cizině a osnova československého trestního zákona*, in: *Historická penologie II/2008*, s. 38 – 39.

⁷ Vězni byli do přechodného trestního ústavu zařazováni podle § 16 zákona č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

⁸ *Vězeňství v Československé republice*, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 15 – 19.

⁹ tamtéž, s. 3.

uvedeny vždy všechny potřebné údaje, lze si z nich vytvořit alespoň základní představu o množství vězňů zaměstnaných v zemědělství a případně také o ročních příjmech z této činnosti v roce 1928:

Mužská trestnice Plzeň – Bory: její součástí byly ústavní zahrady a statek Litice (dnes součást Plzně). Vězni byli zaměstnáváni také u smluvních hospodářů. Jejich celkový počet činil průměrně 40 – 50 osob.

Mužská trestnice a trestní přechodný ústav Leopoldov: celková rozloha polního hospodářství byla přes 76 hektarů. Dosažený zisk 145 042 korun a 10 haléřů.

Mužská trestnice v Kartouzích u Jičína (Valdice): na polních a zahradních pracích zaměstnáno průměrně 24 vězňů s celkovým ziskem 52 083 korun a 45 haléřů.

Mužská trestnice Ilava: celkový zisk ze zahradních a polních prací 15 986 korun a 90 haléřů.

Mužská trestnice Mírov: celkový výtěžek z polního hospodářství a chovu dobytka 19 764 korun a 10 haléřů.

Ženská trestnice v Řepích: trestanky pracovaly mimo jiné v ústavních zahradách a hospodářství.

Polepšovací a trestní ústav pro mladistvé v Mikulově: součástí byly zahrady vinice a zemědělské hospodářství. Celkový zisk 495 korun a 41 haléřů.

Státní polepšovna „Komenského ústav“ v Košicích: disponoval velkými ovocnářskými, zelinářskými a květinovými zahradami. V průběhu roku vyučeno 28 chovanců v oboru zahradnictví. Celkový zisk 140 474 korun 83 haléřů.¹⁰

Zakládání justičních statků

Z předcházejícího přehledu je patrné, že zaměstnávání vězňů v zemědělství se stalo nedílnou součástí prvorepublikového vězeňského systému. Není proto překvapující, že i po skončení druhé světové války byla práce na hospodářských pozemcích nadále považována za jeden z nejúčinnějších výchovných prostředků. Z toho důvodu se ministerstvo spravedlnosti krátce po osvobození začalo zabývat možností získat větší množství vhodné půdy poblíž trestních ústavů a soudních věznic.¹¹ Avšak s ohledem na odlišnosti mezi jednotlivými typy těchto zařízení museli ministerští úředníci dbát také na jejich specifika, která přinášela rozdílné postupy při využívání nově získaných polností.

V případě soudních věznic, kde byli umístováni delikventi s krátkodobějšími tresty nebo vyšetřovanci zajištění vazbou se uvažovalo jen o zřízení nepříliš vzdálených ústavních zahrad. Na nich pak měli pěstovat zeleninu pro vylepšení jídelníčku, případně také květiny. Je nutné dodat ještě to, že ministerský výnos se vztahoval zejména na krajské soudní věznice. Velikost okresních věznic většinou

¹⁰ tamtéž, s. 14 – 49.

¹¹ Ministerstvo spravedlnosti tak učinilo výnosem č. j. 15061/45 – III/2 ze dne 23. 6. 1945. Tento konkrétní dokument se bohužel nepodařilo objevit, avšak jeho obsah se zachován jako součást nařízení Presidia vrchního soudu v Brně, přes. č. 13684 – 16v/45 ze dne 11. 7. 1945. Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), f. Státní zastupitelství Ostrava, inv. č. 238 – 239, kart. 12.

vůbec neumožňovala jejich zřízení. Jako příklad mohou sloužit západočeské Přeštice, kde se k 30. prosinci 1949 v místním žaláři nacházelo 11 mužů a 8 žen; z toho pouze ve dvou případech šlo o odsouzené s trestem do 14 dnů, zbylých 16 vyšetřovanců teprve čekalo na soudní přelíčení. Také počet dozorců nedovoloval příliš mnoho. Celý provoz zajišťovali všeho všudy dva příslušníci SVS (Sbor uniformované vězeňské stráže)!¹² Popsaná situace se nijak nelišila od jiných okresních měst.

Zcela jinak vypadaly podmínky v trestních ústavech s poměrně ustálenými počty vězňů, kteří v nich navíc strávili delší čas. Proto ministerstvo doporučovalo získání rozsáhlejších hospodářských celků, neboť v těchto případech bylo možné zahájit soustavnější a rozsáhlejší zemědělskou výrobu. Největší pozornost směřovala ke čtyřem z nich: Mírovu – doporučovalo se rozšíření dosavadního výměru půdy vhodné k zahradnickým a zemědělským účelům (po návratu chorých vězňů); Mikulovu – měly být zajištěny zahradnické pozemky vhodné pro práci mladistvých (pěstování květin a zeleniny); Plzni – pro prvotrestance a napravitelné recidivisty se předpokládalo zajištění polního hospodářství většího rozsahu v blízkém pohraničí; Valdicím – s ohledem na předpokládané umístění nepolepšitelných recidivistů mělo jít jen o menší hospodářství.

Ministerstvo spravedlnosti přikládalo vzniku těchto hospodářských usedlostí velkou důležitost. Proto žádalo všechny příslušné funkcionáře (presidenty krajských a přednosta okresních soudů, ústavní komisaře, zatímního správce trestnice na Mírově a v Mikulově), aby co nejrychleji zjistili zda jsou v jejich regionu vhodné pozemky. Do celé akce se měli zapojit především vězeňští úředníci ve spolupráci se správními a rolnickými komisemi národních výborů. Hlavní důraz byl kladen na pozemky zabavené podle dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců nepřátel českého a slovenského národa.¹³ Nadepsaný ministerský výnos stál bez nejmenších pochyb u zrodu pozdějších justičních statků.

O tom, že plán na zřizování vězeňských zemědělských provozů měl vysokou prioritu svědčí především doba, která uplynula mezi vydáním výše zmiňovaného dokumentu a předáním prvního konfiskátu do správy ministerstva spravedlnosti. Stalo se tak přesně po třech měsících, dne 22. září 1945 v Mlékojedech těsně sousedících s Litoměřicemi.¹⁴ Tím začal vznikat první justiční statek na území Československa. Celkem jich nakonec bylo 12, z toho 11 v dnešní České republice a jeden na Slovensku. Nicméně vězeňská správa nezískala všechny najednou, ale do jejích pravomocí přecházely jednotlivé zemědělské usedlosti postupně až do roku 1949, s tím že ve většině případů se jednalo o rok 1946. Postupně tak přibývala další zabavená hospodářství. Nedražice a Zálezly u Stříbra, Slatinice u Mostu, Javorník nedaleko Trutnova, Šenov poblíž Nového Jičína, Chvalovice ležící mezi Znojmem a rakouskou hranicí, Zámorsk, Mírov, Mikulov a slovenský Leopoldov. Posledním

¹² Státní okresní archiv (dále SOkA) Plzeň-jih, f. Okresní prokuratura Přeštice, Zpráva ústavního komisaře o podrobné prohlídce věznice, inv. č. 12, sign. Spr., kart. 2.

¹³ ZA Opava, citovaný pramen.

¹⁴ SOkA Litoměřice, f. MNV Mlékojedy, odevzdání usedlostí 1945, inv. č. 23, kart. 5.

předaným majetkem byl klášter v Řepích, původně patřící kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, v němž již od roku 1865 fungovala ženská trestnice.¹⁵

Z regionálního hlediska tak většinou vznikly dva justiční statky pro jednu oblast – Slatinice a Mlékojedy v severních Čechách, Nedražice a Zálezly v západních Čechách, Zámorsk a Javorník ve východních Čechách, Mikulov a Chvalovice na jižní Moravě. Po jednom statku bylo ve středních Čechách (Řepy) a na severní Moravě (Šenov). Výjimku představovaly jinak agrárně výrazně orientované jižní Čechy, avšak lze předpokládat souvislost s absencí většího trestního ústavu na jejich území. Zajímavým jevem je existence více hospodářství v těsné blízkosti. Tak tomu bylo na západě Čech, kde vzdálenost mezi nimi činila pouze 3,5 kilometru. Vysvětlení je možné najít v citovaném výnosu ministerstva spravedlnosti, kde se pro plzeňskou trestnici počítalo s velkým statkem v pohraničí. Je pravděpodobné, že k dispozici nebyla vhodná usedlost, takže dvě menší v bezprostředním sousedství představovaly náhradní řešení. Na Slovensku pak existoval jediný statek v Leopoldově.

Statek Javorník v roce 1936 (SOkA Trutnov, f. Archiv obce Javorník, inv. č. 1, kn. č. 1.).

Do výčtu zemědělských pracovišť ve vězeňství, které však již nespádaly do kategorie justičních statků patřily ještě čtyři výkrmny prasat tvořící součást trestních ústavů Plzeň-Bory, Valdice, krajské soudní věznice v Uherském Hradišti a okresní soudní věznice v Kutné Hoře.¹⁶ Postupně vznikaly také menší pracovní útvary, mezi nimiž stojí za zmínku ústavní hospodářství v Ilavě o rozloze sedm hektarů.¹⁷

¹⁵ Národní archiv Praha (dále NA Praha), f. SSNV, Předání justičního statku Řepy, kart. 24/2, neuspořádáno.

¹⁶ Kabinet dokumentace a historie VS ČR (dále KDH), SVV – skupina III, podskupina g), nařízení velitelství SVS č. j.: 20 820/52-Vel/3 z 20. 5. 1952, neuspořádáno.

¹⁷ Stav prasat ve výkrmnách byl k 28. 7. 1952 následující:

Statek v Javorníku – současný stav (archiv autorů).

Samozřejmě, že do hospodářských usedlostí nepřišli první odsouzení ihned po předání ministerstvu spravedlnosti. Nejprve bylo nutné provést mnohé stavební úpravy, aby následně vyhovovaly nárokům kladeným na zařízení určená k výkonu trestu. Tyto adaptace, uskutečňované těsně po skončení války, bezpochyby představovaly velkou zátěž. Pomoc přišla, stejně jako v jiných směrech poválečné regenerace Československa, z akce UNRRA. Vězeňská správa tak mohla jako jediná z rezortu justice využívat těchto prostředků, a to výhradně na zemědělskou obnovu nebo zvýšení živočišné výroby. Již v roce 1946 došlo k přidělení prvního poměrně velkého obnosu činícího tři miliony korun. O rok později byla navýšena o další milion. Počátkem roku 1949 se zemědělská výroba z popudu vlády soustředila na výkrm prasat, což přinášelo další zvýšení nákladů. Proto ministerstvo financí uvolnilo ještě 2 673 000 korun. Celkem tedy velitelství SVS do samostatných hospodářství investovalo 6 673 000 korun. Nešlo však jen o stavební záležitosti, podmínky úvěrů umožňovaly také nákup hospodářských strojů, živých zvířat, krmiv, hnojiv a dalších zemědělských potřeb.¹⁸

O zaměstnávání vězňů v zemědělství však neprojevoval zájem jen ministerstvo spravedlnosti, jehož hlavním motivem byla jejich náprava. Nedlouho po té, co vydalo citovaný výnos, obrátila svojí pozornost k této problematice také nejvyšší vládní místa, jejichž důvodem se stala snaha o urychlenou hospodářskou obnovu Československa všemi dostupnými prostředky. V platnost tak vešel dekret prezidenta republiky č. 126/1945 Sb. z 27. října 1945 o zvláštních nucených pracovních oddílech, jenž v § 3 uvádí: „Oddílů bude použito k obnově hospodářského života nebo k jiným pracím, konaným ve veřejném zájmu ... k pracím v zemědělství a lesnictví ... není-li takových prací, může jich býti použito k jiným vhodným účelům“. Ministerstvo, pro něž dekret představoval významnou pomoc při prosazování

Plzeň-Bory 180 kusů, Valdice 135 kusů, Uherské Hradiště 30 kusů, Kutná Hora jen odchovna selat. Celkový dodávkový úkol těchto výkrmů byl cca. 400 000 kg masa. NA Praha, citovaný pramen.

¹⁸ NA Praha, f. S SNV, Rozpočet 1949 – akce UNRRA, kart. 24/1, neuspořádáno.

dosavadních plánů na toto zákonné ustanovení reagovalo 20. listopadu 1945 vydáním „Instrukce o výkonu trestu ve zvláštních nucených pracovních oddílech“, jejímiž ustanoveními se posléze řídil rovněž provoz justičních statků.¹⁹

Předpisy a každodennost

A jak vypadal život na justičních statcích, jakým způsobem byl jejich provoz řízen, kolik příslušníků SVS na ně bylo přidělováno, kdo s odsouzených mohl být umístěn v jejich zdech a jak probíhal každodenní život? To jsou otázky, na které by měly odpovědět následující řádky. Nejprve tedy k jejich personálnímu zajištění.

Každý statek měl na starosti příslušník SVS ustanovený na místo vedoucího. Ten odpovídal za celkové hospodaření věznicí, pod níž zemědělská usedlost spadala jako zvláštní samosprávný celek. Po služební stránce byl z titulu své funkce podřízen přímo ministerstvu spravedlnosti, což mělo zcela praktický důvod. Šlo o vynětí z povinnosti vykonávat služby na původním pracovním místě. Mezi jeho hlavní kompetence patřilo samostatné rozhodování o běžném provozu jako je například nákup krmiv, hnojiv, otopu, pohonných látek, menší opravy budov a podobně. Celkové účetnictví zpočátku vedly nadřízené věznice, které také vyplácely potřebné zálohy v hotovosti. Výkazy o hospodaření se následně předkládaly ke kontrole ministerstvu spravedlnosti.²⁰ Ke změně došlo v roce 1948, kdy tyto povinnosti přešly na nově zřízená Krajská velitelství SVS.

Vedoucí společně se svými zástupci na statcích zpravidla trvale bydleli. Další dozorcí byli přidělováni na dobu dvou až tří měsíců, stejně jako k jiným pracovním útvarům. Jejich počet samozřejmě závisel na velikosti konkrétního hospodářství a počtech odsouzených. Zpravidla se jejich stav pohyboval mezi jedním až čtyřmi. Například na nejmenším statku v Šenově sloužil jen vedoucí bez zástupce a v případě potřeby mu z krajské soudní věznice v Novém Jičíně poslali jednoho příslušníka SVS na výpomoc. Naproti tomu na jedné z nejrozsáhlejších usedlostí v Javorníku přechodně pracovalo dalších pět valdických zaměstnanců. To jsou ale okrajová čísla, průměrně je možné hovořit o čtyřech dozorcích na jeden justiční statek.²¹

O tom, jaké skupiny odsouzených byly na justiční statky zařazovány vypovídají dva prameny dokládající postupnou proměnu jejich charakteru. První se vztahuje k létům 1949 až 1950, které je možné specifikovat jako „vrcholné období“.²² Druhý popisuje situaci v roce 1952, kdy se jejich existence blížila ke svému konci. Na počátku padesátých let převažovali řádně se chovající vězni po odpykání alespoň poloviny trestu. Svým způsobem vlastně plnily funkci jakéhosi

¹⁹ ZA Opava, f. Státní zastupitelství Opava, č. j. 41 532/45-V/1, inv. č. 252 – 256, kart. 15.

²⁰ KDĚ, citovaný pramen, nařízení ministerstva spravedlnosti č. j.: 16673/47-V/6 z 11. 3. 1947 – dodatek k prozatímním směrnícím pro statky justiční správy.

²¹ NA Praha, f. S SNV, Předání justičního statku Řepy, kart. 24/2, neuspořádáno.

²² Do tohoto období je možné počítat ještě rok 1951, kterým však doba konjunktury justičních statků skončila a v roce 1952 začali první z nich postupně zanikat.

předvýstupního oddělení, o čemž svědčila také venkovní práce a omezený dozor s tím, že vybraní jedinci se přes den směli pohybovat zcela bez dohledu. Pasterci dobytka pracující ve větší vzdálenosti od vlastního hospodářství podléhali pouze namátkovým kontrolám prováděným příslušníky SVS a jen ti nejlepší z vězňů mohli samostatně dovážet mléko do mlékáren vzdálených až 15 kilometrů.²³ Při polních pracích se využívalo rovněž mechanizace, což představovalo určité organizační obtíže. Nejkomplikovanější situace panovala v případě traktorů. O souhlas s jejich řízením odsouzenými muselo velitelství SVS žádat další úřady. Teprve v květnu roku 1951 se kladně vyjádřila ministerstva dopravy a národní bezpečnosti, avšak svoje stanovisko spojila s několika podmínkami. Při výběru vhodných řidičů byli předem vyloučeni ti, jejichž trestná činnost souvisela s dopravou. Schválené adepty následně při jízdě po silnici doprovázel příslušník SVS, jenž u sebe musel mít také jejich řidičský průkaz.²⁴

Někdy v průběhu roku 1951, případně počátkem roku následujícího, došlo k postupné proměně charakteru umisťovaných vězňů a justiční hospodářství sama o sobě se zvolna transformovala na ústavy pro slabé, nemocné a přestárlé odsouzené se zdravotní klasifikací C a D, tedy ty, kteří nemohli být zaměstnáváni v těžkém průmyslu. Z předešlých let naštěstí přetrvávalo zařazování veterinářů, společně s dalšími zemědělskými odborníky. Díky jejich schopnostem se stále dařilo udržovat dobré výsledky justičních statků, z nichž postupně mizeli fyzicky zdatní jedinci. Výjimkou zůstávaly usedlosti určené mladistvým delikventům (Mikulov, Zámorsk).²⁵ Nicméně se zdá, že předložená fakta jsou odrazem zaběhlé praxe. Avšak teorie vycházející z nařízení velitelství SVS představovala protiklad k realitě. Jasně hovoří o nedostatku kvalitních pracovních sil v zemědělství. Zároveň určují, jací odsouzení připadají v úvahu pro výkon trestu v rámci samostatných hospodářství. Jedním z nejdůležitějších ukazatelů se stal třídní původ, na jehož základě neměli zklamat důvěru projevenou právě zařazením do těchto útvarů. Ve srovnání se staršími pravidly došlo také ke snížení minimální „odsezené“ délky trestu z jedné poloviny na třetinu. Teorie s praxí se shodovala pouze ve stejném názoru na nutnost přidělování polnohospodářských odborníků a zručných řemeslníků z řad vězňů.²⁶ Nevyřešenou otázkou prozatím zůstává, jestli šlo o snahu nadřízeného orgánu zamezit rozšiřujícímu se nežádoucímu jevu.

Přestože by bylo možné hovořit o mnoha aspektech vězeňské každodennosti, je jedním z nejdůležitějších vězeňská strava. Její kvalita v mnoha případech rozhoduje o spokojenosti odsouzených (někdy také o náchylnosti k vyvolávání nepokojů apod.) a v neposlední řadě přispívá k ochotě vykonávat svěřené pracovní úkoly. Stejně tak tomu bylo na justičních statcích, kde měli odsouzení určité výhody oproti jiným trestním ústavům. Výroční zpráva SVS z roku 1950 k tomu říká následující:

²³ KDH, Výroční zpráva SVS za rok 1950, s. 65.

²⁴ KDH, SVV – skupina III, podskupina g), nařízení velitelství SVS č. j. 23 337/51-Vel/5 z 22. 5. 1951, neuspořádáno.

²⁵ NA Praha, citovaný pramen.

²⁶ NA Praha, f. S SNV, nařízení velitelství SVS č. j. 2465/52-Vel/2 ze 16. 1. 1952, kart. 9, neuspořádáno.

„Stravování jest obdobné jako ve vězeňských ústavech a je zlepšeno ještě použitím výrobků z vlastního hospodářství, pokud to dovolují zásobovací předpisy“.²⁷ Bohužel se doposud nepodařilo objevit dokumenty zachycující provoz kuchyní samostatných hospodářství, takže naznačené rozdíly prozatím zůstávají nejasné. Přesto si lze vytvořit přibližnou představu o tom, jak se vězni stravovali. S určitou opatrností je třeba přistupovat k tendenčně pojaté zprávě z dobového tisku. Ta hovořila o aféře vztahující se k členům protektorátní vlády, odpykávajícím si svůj trest v Javorníku. Článek zcela úmyslně nadsazuje množství potravin, které dostali Rudolf Beran a Jan Syrový k večeři: „...měli oba trestanci lívance, vajíčka, margarín, krajáč mléka, bochník domácího chleba ...“. Autor pokračoval dále ve snaze zdiskreditovat celý vězeňský systém a potažmo tak zaútočit proti dosud úřadující demokratické vládě následujícím tvrzením: „... a v jejich pokojíku stálo 9 lahví od piva“. Vše zakončil populistickým provoláním: „Tisíce a tisíce vězňů, poctivých českých lidí zaplatilo zradu Berana a Syrového životy. Desetitisíce nejlepších českých vlastenců umíralo hladu a vysílením v koncentračních táborech patrně proto, aby ministerstvo spravedlnosti mohlo dopřát fešácký kriminál připravovatelům našeho otroctví“.²⁸ Při posuzování této informace je třeba vzít v úvahu nejen politické cíle pisatele textu, ale také možnost doručování potravinových balíčků od rodin, kterými si nejen jmenovaní politici vězeňskou stravu vylepšovali.

Naštěstí existují ještě další a bezpochyby důvěryhodnější prameny. Mezi ně patří písemnosti věznice okresního osudu v Českém Krumlově, kde je k dispozici řada jídelních lístků od počátku února do poloviny května roku 1949. Avšak i v tomto případě je nutné postupovat obezřetně, neboť jde o úřední dokumenty ukazující jak měla vězeňská strava vypadat, tak aby odpovídala normě. Její naplňování je pak zcela jinou kapitolou. I přesto přinášejí poměrně zajímavý vhled do stravování odsouzených na konci čtyřicátých let 20. století.

Nejprve tedy ke snídaním a večeřím. Během sledovaných necelých čtyřech měsíců tvořila jejich základ bílá káva a chléb, zpravidla samotný. K tomu je třeba upřesnit, že nešlo o pravou zrnkovou kávu, ale o kávovinovou náhražku. V případě večeří docházelo také k občasnému zpestření gulášovou polévkou (jednou až dvakrát měsíčně) a zcela výjimečně dostali vězni syrečky – cekem dvakrát. Jinak vypadala situace v případě obědů, které představovaly poměrně pestrý jídelníček. Převládající potraviny v něm tvořily různě upravované brambory. Mezi polévkami převažovala bramboračka, ta byla celkem v 37 případech. Následoval polévka z kostí (pravděpodobně vývar) s nudlemi či kapáním (22x) a několikrát také polévka hovězí, ojediněle zápražková s brambory nebo kapáním. Mezi hlavními chody se nejčastěji objevovaly šhubánky s cukrem (11x). Ze sladkých jídel občas ještě knedlíky s marmeládou, vzácněji vdolky společně s lívanci. Následovaly vařené brambory s různými omáčkami, samozřejmě bez masa – nejčastěji česneková (7x), rajská (5x), cibulová (3x), okurková (2x), hořčičná (2x). Častou složku stravy tvořily ještě další

²⁷ KDH, Výroční zpráva SVS z roku 1950, s. 65.

²⁸ Rudé právo, 3. 6. 1947, s. 1.

pokrmu bezmasé, mimo již popsaných mezi ně patřila bramborová kaše nebo brambory se zelím, případně jinou vařenou zeleninou, knedlíky se zelím a zapečené flíčky s houbami. Masitou stravu zastupovaly guláše, dršťky, ojedinele sekaná, karbanátky, pajšl, roštěná, španělský ptáček.

Nezvyklým případem, jenž v dobovém kontextu stojí za větší pozornost, byl 17. duben, kdy je v jídelním lístku zaznamenáno: oběd – vepřová s knedlíkem a se zelím; večeře – chléb, dvě vejíčka, bochánek. Stalo se tak protože na tento den připadla roku 1949 velikonoční neděle. Reflexe církevního svátku je přinejmenším překvapující ve spojení s vězeňskou stravou rok po uskutečnění komunistického převratu.²⁹ Lze snad hledat souvislost s určitou setrvačností předcházejících zvyklostí a odlehlostí Českého Krumlova od center politického dění? Analyzovaný pramen samozřejmě nevypovídá o kvalitě a množství skutečně předkládaných pokrmů. Přesto je velmi pravděpodobné, že stravování vězňů na justičních statcích probíhalo, alespoň v normativní rovině, obdobným způsobem.

Ukončení činnosti samostatných vězeňských hospodářství

Ačkoliv se justiční statky z hlediska nápravné výchovy vězňů osvědčily, nevyhovovaly představám o vězeňském systému postaveném na základě sovětských zkušeností, spojeným s celkovou ideologizací a upřednostňováním represe před odbornou prací.³⁰ Důsledkem tohoto procesu byla jejich likvidace a následné předání Jednotným zemědělským družstvům (JZD). V prvních dvou případech se nejpravděpodobnějším důvodem zrušení stala poloha zemědělských usedlostí v bezprostřední blízkosti státní hranice s Rakouskem. Již k 1. lednu 1952 převzalo JZD Valtice mikulovský justiční statek a 1. dubna ukončil svojí činnost statek ve Chvalovicích.³¹ V poslední třetině roku 1952 probíhala další jednání o převzetí všech ostatních hospodářství mezi ministerstvem zemědělství a ministerstvem národní obrany (MNO), do jehož pravomocí vězeňství přešlo 1. září 1952, kdy vznikla nová Správa nápravných zařízení MNO. S jedinou výjimkou přestaly zbylé justiční statky jako vězeňská zařízení existovat k 1. lednu 1953, tehdy je začala spravovat místně příslušná JZD.³² Jen Nedražice připadly Středisku pracujícího dorostu v Trpístech.³³ Tyto události přežil pouze justiční statek v Zámrsku, jenž tvořil

²⁹ SOkA Český Krumlov, f. Věznice okresního osudu Český Krumlov 1949 – 1953, kart. 4, neuspořádáno.

³⁰ Ke změnám československého vězeňského systému v letech 1945 – 1955 blíže:

Dušan JANÁK, *Organizace a řízení československého vězeňství 1945 – 1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*, příloha časopisu *České vězeňství* 3/2001, Praha 2001, s. 3 – 49.

Aleš KÝR, *Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945 – 1955*, tamtéž, s. 50 – 66.

³¹ KDH, SVV – skupina III, podskupina g), Nařízení velitelství SVS č. j. 20 820/52-Vel/3 z 20. 5. 1952, neuspořádáno.

³² Ke stejnému dni byl zrušen také dosavadní SVS a všichni jeho příslušníci se stali členy Sboru národní bezpečnosti. Dušan JANÁK, citované dílo, s. 8.

³³ NA Praha, f. S SNV, Protokol o předání justičního statku Nedražice, kart. 24/2, neuspořádáno.

součást věznice pro mladistvé a snad právě z toho důvodu plnil svůj dosavadní účel až do roku 1956.³⁴

Současnost

Tolik tedy k historii justičních statků na území Čech a Moravy. Osudy slovenského Leopoldova zatím nejsou zmapovány, což zapříčinila jeho geografická příslušnost k území dnešního Slovenska. Přesto by měl být tento nedostatek v budoucnu odstraněn. Posledním nastíněným tématem, které vlastně tvoří závěr této části studie, jsou současné osudy bývalých justičních statků. Zařazení tohoto přehledu je důsledkem snahy o jejich zdokumentování v rámci badatelských výprav do okresních archivů, kde se například u Javorníku podařilo objevit fotografie vzkvétajícího hospodářství v roce 1936. O to větší překvapení nastalo na místě samotném. Zde bylo možné již jen porovnat snímky z trutnovského archivu s opuštěnou rozpadající se a zarůstající ruinou. To vedlo ke snaze navštívit také další místa vztahující se k této problematice.

Ve dvou případech je možné již jen konstatovat, že justiční statky se do dnes nedochovaly. Prvním z nich jsou Slatinice u Mostu, kde nelze nalézt nejen konkrétní hospodářství, ale ani žádnou další stopu po vesnici zbourané v důsledku těžby uhlí. Druhým je severomoravský Šenov, na jehož místě stojí později vybudovaná betonárka.

Jak již byl zmíněno, Javorník je dnes v troskách. Podobný osud s ním sdílí také další statky. Patří mezi ně Nedražice s rozpadajícím se barokním zámečkem a jedinou obývanou budovou na okraji statku směrem do vsi. O něco lepší vyhlídky na „přežití“ má mírovská usedlost, jež je ve velmi podobném technickém stavu, ale její majitel se jí snaží zpeněžit. To ovšem není výhrou, což dokazují Zálezly, které po prodeji chátrají za zamčenými vraty. Optimističtěji vyhlíží situace v Mlékojedech, kde dodnes hospodaří místní zemědělské družstvo. Nejlépe dopadly Chvalovice, jejichž bývalé panské sídlo se proměnilo v hotel při silnici vedoucí ze Znojma do Rakouska a přilehlý hospodářský dvůr se stal zázemím několika soukromých firem. V Řepích došlo k navrácení kláštera milosrdným sestrám, takže dnes opět slouží svému původnímu účelu a v jeho zdech se opět nachází ženská věznice. Bohužel zatím nelze nic říci o osudu posledních dvou statků, Mikulova a Zámrsku.

Hospodářské strategie a zemědělská výroba

Zemědělskou výrobu, její objem a strukturu ovlivňují přírodní podmínky, které mohou sehrávat limitující roli pro zemědělské využívání daného území, zaměření a účinnost výroby. Naše přírodní předpoklady lze označit za průměrné

³⁴ NA Praha, f. S SNV, věznice Zámrsk, neuspořádáno.

až horší. Území tehdejšího Československa dělíme do pěti zemědělských výrobních oblastí: kukuřičnou, řepařskou, obilnářskou, bramborářskou a horskou.³⁵

Území s nejlepšími podmínkami představovala kukuřičná oblast, kde se produkovala kukuřice na zrno, cukrovka, teplomilná zelenina, ovoce a vinná réva. Řepařská oblast byla vhodná pro pěstování obilnin, potravinářské pšenice, ječmene, sladu a cukrové řepy a raných brambor. Bramborářská oblast měla zase největší procento zemědělské půdy, kde se pěstovaly především brambory, krmné obilniny a řepka. Větší rozlohy zde zaujímaly louky a pastviny. A nakonec v horských oblastech bylo největší zastoupení luk, pastvin a lesních ploch.

Justiční statky Řepy, Mlékojedy, Slatinice a Mikulov zařadíme podle výše popsaných zemědělských výrobních oblastí do řepařské, statek Nedražice, Zálezly, Chvalovice, Mírov a Šenov do obilnářské a poslední justiční statek Javorník do horské oblasti.³⁶

Prvořadým úkolem justičních statků bylo zajistit pevnou krmivovou základnu, zejména sestavit vhodný pícninářský osevní postup, zlepšit kvalitu trvalých luk a pastvin, zavést plynulý pás zeleného krmení a podle možnosti pěstování mezipločin. Rostlinná výroba v této fázi pak mohla kvalitně navazovat na živočišnou výrobu a ta jí mohla opět vracet část živin v chlévském hnoji, čímž značně přispívala k zlepšení úrodnosti půdy a zvýšení výnosů. Všechna tato základní opatření byla velice důležitá a tvořila tak spolu nedílný jednotný celek. Velký význam zde samozřejmě sehrálo zavedení již zmíněného vhodného osevního postupu. Ten ovlivňovaly zejména plány rozvoje následujících odvětví:

1. polního hospodářství (výměra a poměrné zastoupení jednotlivých plodin, jejich výnosy),
2. chovu hospodářských zvířat (početní stavy a užitkovost, krmivová základna),
3. pastvin a luk (plánování zlepšení a využití),
4. vedlejších odvětví, vyžadujících pozemkovou plochu (sady, zahrady, vinice atd.).³⁷

Výběr a rozsah pěstovaných plodin se řídil podle směrnice celostátního výrobního zemědělského plánu a osevní postup byl sestaven tak, aby umožňoval plnění plánovaných výrobních úkolů a předepsaných dodávek rostlinných výrobků. Při tom se však muselo přihlížet i k potřebě vlastního zásobování (osivo a sadba, přírodní dávky).³⁸

³⁵ Vládní nařízení č. 183/1947 Sb., jímž se určují zemědělské výrobní oblasti; 16. vládní nařízení č. 53/1955 Sb., kterým se doplňuje a mění vládní nařízení č. 183/1947 Sb., jímž se určují zemědělské výrobní oblasti

³⁶ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, justiční statky-plánování na rok 1951, kart. 24/2, neuspořádáno.

³⁷ Kolektiv, *Praktická agrotechnika*, Praha 1955.

³⁸ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, justiční statky-plánování na rok 1951, kart. 24/2, neuspořádáno.

Pro plnění úkolů v živočišné výrobě se musela zajistit dostatečná krmivová základna, především pro chov skotu. Podle přiměřeného počtu plemenných, užitkových a tažných hospodářských zvířat se sestavil krmný plán a podle něho se pak stanovil plán pícninářský. Statky musely zajistit dostatečné množství zelené píce pro letní období a dostatek sena (jetelovin, jetelotravních a vojtěškotravních směsek) a šfavnaté píce (krmných okopanin a silážních pícnin) pro zimní období. Je zřejmé, že při sestavování osevních postupů bylo nutné vždy přihlídnout k místním hospodářským možnostem a v neposlední řadě také klimatickým podmínkám. Každý pozemek měl být ohodnocen příslušnou bonitu půdy, reliéfem a stupněm zaplevelenosti, čímž se poznalo jeho nejsprávnější začlenění do osevního postupu.

Díky změnám ve výměře docházelo v některých případech ke změnám plánovaných osevních ploch. Například během roku 1950 justiční statky postupně přebíraly jednak půdy opuštěné osídlenci a jednak pozemky ze soukromého sektoru ve vnitrozemí. Jejich celková výměra v českých krajích se zvýšila z 1 288 71 ha v roce 1949 k 31. 12. 1950 na 1 424 63 ha.³⁹

Plochy kultur	Celkem ha	Z toho vlastní ha
Orná půda	112.589	86.038
Zahrady	2.784	2.784
Louky	12.703	12.150
Pastviny	8.351	7.602
Vinice	345	252
Lesy	1.399	951
Vodní plochy	564	357
Ostatní plochy	3.728	3.696
Celkem	142.463 ha	113.830 ha

Tab. č. 1 Srovnání rozloh původních a později převzatých pozemků spravovaných justičními statky

Z výše uvedených důvodů platily pro stanovení poměru hlavních skupin plodin v osevním plánu následující zásady. Obiloviny v oblasti kukuřičného typu neměly přesahovat 50% orné půdy, v oblasti řepařského typu 47%, v oblasti bramborářského typu 52% a oblasti typu horského hospodářství 50% orné půdy. Při snižování plochy obilí muselo být dbáno na to, aby nevznikaly velké rozdíly mezi jednotlivými okresy a obcemi, zejména pak při porovnání s těmi nejbližšími. Okopaniny v oblastech kukuřičných mohly přesáhnout 25% orné půdy, neměly ale klesnout pod 20%, v řepařské oblasti činila maximální rozloha 35%, minimálně však 28% orné půdy, v oblasti bramborářské to bylo 25% a v horské 20%. Podíl krmných plodin na orné půdě v oblasti kukuřičného typu dosahoval 20 až 25%, v oblasti

³⁹ KDH VS, SVV – skupina III, podskupina g, nařízení velitelství SVS, neuspořádáno

řepařského typu od 12 do 20%, v oblasti bramborářského typu 15 až 25% a v oblasti horského typu od 25-30% orné půdy.⁴⁰

Rostlinná výroba

Nový plán osevu a hnojení se sestavoval vždy pro každý rok. Jeho opis předkládal správce justičního statku správě příslušné věznice a ta následně ministerstvu spravedlnosti.⁴¹ Mezi obilniny pěstované na rozsáhlých pozemcích justičních statků patřilo především žito ozimé, ječmen ozimý, zimní pšenice a oves, v menší míře i kukuřice a další. Tyto obiloviny nepatřily jen k důležitým chlebovinám, ale samozřejmě byly i velice důležitým lehce stravitelným krmivem. Dále také hodnotnou zelenou hmotu, vhodnou k silážování.⁴² Následuje stručné nastínění způsobu jejich pěstování.

1. Ozimé žito

Pěstuje se na půdách s nižší úrodností, čemuž odpovídala bonita půdy justičních statků v Nedražicích, Zálezlech, Javorníku a Mírově, přičemž Javorník a Mírov obhospodařoval velmi rozptýlené pozemky, což jim velice stěžovalo práci. Ozimé žito měli zasít nejpozději do 20. září. Později by již nestačilo zakořenit a odnožit, což zpravidla vedlo k nezanedbatelným škodám pro přezimování. To se stalo roku 1952 na justičním statku Javorník, kde „sníh napadl na nezamrzlou půdu a zima způsobila značný výskyt sněžné plísně, žita jsou na Javorníku velmi napadena a není vyloučeno, že bude je nutno zaorati.“⁴³ Ozimé žito seli do dobře ulehle půdy. Při seťové orbě pluhem s předradličkou za pluh zavěsili brány, aby tak uvláčeli ornici v jednom sledu. V horských a vlhkých oblastech zaseli osivo do hloubky 2 až 4 cm, pakliže byla půda těžší, volili menší hloubku. Po zasetí došlo jen k zavláčení, aby hrudky mohly dobře zachycovat sníh, který chrání mladé rostlinky před ostrými zimními větry.

2. Ozimá pšenice

Vedle žita u nás zaujímala jedno z nejvýznamnějších míst ozimá pšenice, plodina velmi výnosná, ale také velmi náročná na půdu. Vyžaduje hodně tepla a dostatek vláhy. Ve srovnání s žitem je méně odolná vůči mrazům, ale na druhou stranu lépe snáší neprodyšnou sněhovou pokrývku, méně ji napadá plíseň sněžná,

⁴⁰ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, justiční statky-plánování na rok 1951, , kart. 24/2, neuspořádáno.

⁴¹ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Javorník, justiční statky-zpráva o prohlídce, kart. 24/2, neuspořádáno.

⁴² Václav KOHOUT a kol., *Obecná produkce rostlinná*, Praha 1993.

⁴³ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Javorník, justiční statky-zpráva o prohlídce, kart. 24/2, neuspořádáno.

a protože koření hlouběji, netrpí tolik střídáním mrazů a oblevami. Pro ozimou pšenici však museli zvolit takové předplodiny, které zanechávají kyprou, čistou a na živiny bohatou půdu, které uvolňují brzy pozemek, aby zůstal v delším předseťovém klidu. K nim patří ozimá řepka, jarní luskovinné směsky, ozimé směsky, rané brambory a zeleniny a porosty jednosečných jetelů. Půda pro ozimou pšenici musela být připravena do konce října, což v praxi znamenalo provést seťovou orbu nejpozději čtrnáct dnů před setím do střední hloubky 20-25 cm, případně i hlouběji, pluhem s předradličkou. Těsně před setím se půda usmýkala a převláčila, případně prokypřila kultivátorem do hloubky setí.⁴⁴

3. Jarní ječmen

Pro krátkou vegetační dobu lze ječmen pěstovat v největším zeměpisném rozpětí, takže v našem případě představoval velmi vhodnou plodinu pro všechny justiční statky.⁴⁵

4. Ozimý ječmen

Na rozsáhlých pozemcích justičních statků se pěstoval na menších plochách, převážně ke krmení. Půda musela být připravena stejným způsobem jako pro ozimou pšenici.⁴⁶

5. Oves

Zpravidla bývá vyséván na méně úrodných půdách, především v bramborářské a pícinářské výrobní oblasti. Oves je obilnina, která se pěstovala za účelem zisku zrna, nebo jako zelená píče.

6. Kukuřice

Kukuřice se pěstovala na zrna, siláž, případně na přímé zelené krmení jen na dvou justičních statcích, a to v Nedražicích a Zálezlech.⁴⁷

7. Ozimá řepka

Ozimá řepka se pěstovala jen na sedmi justičních statcích kromě Mlékojed, Nedražic, Mikulova a Mírova.⁴⁸ Vyžaduje dostatek pohotových živin v půdě, což

⁴⁴ Josef HŮLA a kol., *Zpracování půdy*, Praha 1997.

⁴⁵ NA Praha, f. S SNV, justiční statky-výtisk 3, stručná sdělení o justičních statcích, kart. 24/2, neuspořádáno.

⁴⁶ tamtéž

⁴⁷ tamtéž

na nedražických a mírovských statcích nebylo možné, protože zde byla velice nízká bonita. U zbývajících dvou statků si nepřítomnost řepky vysvětluje malou rozlohou pozemků.

8. Cukrovka

Cukrovka je hlavní plodina řepařských oblastí a proto se pěstovala na všech justičních statcích kromě Nedražic, Zálezel a Javorníku, které patřily do obilnářské a horské výrobní zemědělské oblasti.⁴⁹ Poskytovala při sklizni surovinu pro výrobu cukru a ve vedlejších produktech pomáhala ve značné míře zajišťovat krmivovou základnu.

9. Brambory

Brambory vyžaduje lehčí propustné půdy, dostatek vláhy a živin. Většinou jsou v osevním postupu zařazovány po obilninách a po nich jsou pěstovány obilniny, podle dochovaných archivních pramenů se produkovaly na všech justičních statcích.⁵⁰

Tradiční technologie zpracování půdy na justičních statcích

Podle dochovaných záznamů v naturálních denících a jiných zápisů se dá tradiční technologie zpracování půdy na justičních statcích rozdělit na tři základní části:

1. základní zpracování půdy
2. příprava půdy pro setí a sázení
3. zpracování půdy během vegetace

Základním požadavkem bylo upravit půdu do takového stavu, aby poskytla plodinám optimální podmínky pro růst a dosažení vysokých výnosů. Dále pak příznivě ovlivňovat vláhové a tepelné poměry v půdě a následkem toho i chemické a biologické pochody, v neposlední řadě hubit plevele, škůdce a likvidovat choroby.

Základní zpracování půdy představovala podmítka od 5 do 12 cm hloubky nebo mělká orba od 10 do 18 cm či střední orba od 18 do 24 cm hloubky před přípravou půdy k setí nebo sázení podle požadavků rostlin v daných půdních a podnebních podmínkách. Podmítkou se tedy rozumělo mělké zpracování půdy po sklizni stébelnatých plodin zanechávajících na stanovišti strniště (obilniny, luskoviny, některé technické plodiny, směsky na zeleno i zrno, pícniny). Její význam spočíval především ve vytvoření kypré povrchové izolační vrstvy za účelem přerušování vztlínivosti vody a omezení neproduktivního výparu, v boji proti škodlivým činitelům (plevelům, chorobám a škůdcům), provzdušnění půdy,

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ tamtéž

⁵⁰ tamtéž

u rov nání povrchu a podpoře biologické činnosti půdy. I když měla podmínka vícestranný význam, za nejdůležitější se považovalo především zlepšení hospodaření s půdní vodou a boj proti plevelům. Podmítka musely justiční statky zajistit vždy co nejdříve po sklizni.⁵¹

Dále pak následovala orba, která měla zajistit kyprou ornici se zapracovanými posklizňovými zbytky. Prováděla se buď letní, seťová, podzimní a nebo jarní. Letní se používala k meziplodinám nebo k druhé plodině následující po včas sklizené předplodině. Seťová orba se prováděla k ozimým obilninám a k ozimé řepce. Zde hrál důležitý faktor termín, protože se muselo pohlížet na příznivou vlhkost. Podzimní orba se využívala pro plodiny seté a sázené na jaře (jarní obilniny, okopaniny, luskoviny a olejníny) a jarní orba patřila pouze k nouzovým opatřením, když nebyla z různých důvodů provedena orba podzimní.

Úkolem předseťové přípravy půdy se rozuměl soubor obdělávacích zásahů, vytvářející příznivé podmínky pro kvalitní uložení osiva nebo sadby do půdy, pro vzejití rostlin a jejich další růst a vývoj.

To znamenalo především urovnat povrch půdy, zamezit neproduktivnímu výparu vody, podpořit biologické procesy v půdě a v neposlední řadě odplevelování. K základním zpracovatelským zásahům v předseťové přípravě patří smykování, vláčení, kypření a válení. Smykování sloužilo k urovnaní nerovností půdy vznikajících při orbě a jiných hlubších zásazích do půdy. Naopak vláčení se využívalo jak v předseťové přípravě půdy, tak i při ošetřování porostů během vegetace. Úkolem kypření bylo provzdušení vrchní části ornice, přičemž hloubka se určovala od požadavků následných plodin. A nakonec válení, to sloužilo k utužování, čímž se zmenšovala její nakypřenost a zvyšoval tak kapilární vzestup vody k povrchu půdy a k osivu. K předseťové přípravě půdy se na justičních statcích používala klasická nářadí (smyky, brány, kypřiče a válce).⁵²

Živočišná výroba

Chov skotu patřil na justičních statcích mezi nejdůležitější odvětví zemědělské výroby. Jednalo se jednak volí k tahu, hlavně však krávy pro produkci kvalitního mléka a masa. V 50. letech 20. století převládaly v českých zemích dva základní typy: červenostrakatý, zušlechtěný krví skotu bernského, a světle strakatý, zušlechtěný krví simenskou. Z plemen třeba uvést: hanácko-bernské, slovácké, simenské, kravařské, montafonské, algavské atd.⁵³

Podle nařízení velitelství SVS měli vězni justičního statku krmit hovězí dobytek třikrát denně, vždy ve stejný čas. Doslova: „*násyp krmiva musí býti prováděn rychle, aby dobytek neznervožňoval a musí se to dít zásadně bez křiku a hluku.*“⁵⁴ Skot

⁵¹ Josef HŮLA a kol., *Zpracování půdy*, Praha 1997.

⁵² tamtéž

⁵³ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Chvalovice, justiční statky-zpráva o justičních statcích, kart. 24/2, neuspořádáno.

⁵⁴ KDH, SVV – skupina III, podskupina g, nařízení velitelství SVS, neuspořádáno.

museli denně čistit „výhradně kartáči a slaměnými věchty, hřebílkem jen při větším znečištění.“⁵⁵ Dále denně měnili podestýlku, čistili žlaby a jednou týdně je desinfikovali. Dojilo se třikrát denně a to ve stejnou dobu, přičemž se mělo provádět zčerstva, což znamenalo „že musí v určitý čas býti skončeno v celé stáji, například některý odsouzený by dojel v 11. hod a na opačném konci stáje by poslední kráva byla dojena ve 13. hod.“⁵⁶

Zajímavé je, že při každém dojení musel být ve stáji příslušník SVS, který dozíral na správný postup, kontroloval, zda byly všechny dojnice řádně vydojeny, zda bylo měřeno mléko a celém průběhu vedl přesný záznam. V každém kravíně pak vyvěsil tabuli o přehledu dojivosti krav s příslušnými rubrikami, kolik bylo nadojeno ráno, v poledne, večer a celkem denně, s rubrikou, kolik bylo nadojeno v týdnu. Tato tabule sloužila jednak k evidenci dojení a jednak měla ten význam, aby odsouzení, kteří byli pověřeni tímto úkolem, „sledovali vzestup eventuelně sestup dojivosti a snažili se výsledek stále zlepšovati.“⁵⁷

Plakát Ústředního ústavu zdravotnické osvěty z roku 1960 (Archiv Národního zemědělského muzea Praha, Sbíрка plakátů, inv. č. 483).

⁵⁵ tamtéž

⁵⁶ tamtéž

⁵⁷ tamtéž

⁵⁸ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Javorník, justiční statky-zpráva o prohlídce, protokol, Sepsaný dne 10. dubna 1952 na justičním statku v Javorníku, pošta Rudník. Za správu justičního statku: strážmistr SVS Jan Hochman, za MSK soudruh Karel Vošahlík a soudruh Josef Vacek kart. 24/2, neuspořádáno.

Po celou dobu existence justičních statků panovaly obavy z možnosti výskytu vysoce nakažlivé Brucelózy, jinak známé pod názvem Bangova choroba. Jednalo se o nebezpečné bakteriální onemocnění zvířat, přenosné také na člověka. Případ podezření na tuto chorobu se objevil na statku v Javorníku, kde odsouzený Ladislav Štekl, „který zde na statku pracuje od roku 1949 nepamatuje, že by se zde vyskytl Bang. Kráva č.13 v roce 1950 zmetala. Mrtvý plod byl odeslán zvěrolékařem Dr. Amlerem z Vlčic do Ivanovic na Moravu. Výsledek byl hlášen negativní. U těže krávy narodilo se mrtvé tele (býček) a mám domnění, že se jednalo o vadu organickou. Mrtvé tele bylo na příkaz Dr. Amlera dodáno drnomistrovi.“⁵⁸ Naštěstí tedy šlo o planý poplach.

Dále se na justičních statcích chovali koně. Za zmínku zajisté stojí, že v Nedražicích měli dokonce chov registrovaných klisen. Opět podle nařízení velitelství SVS vězni justičního statku koně krmili. Zde však zřejmě docházelo podle dochovaných archivních pramenů k problémům. Při kontrole hospodaření na justičním statku v Javorníku bylo zjištěno, že „koně na justičních statcích přesto, že je dostatek krmiva nevypadají tak, jak vypadati měli. Hlavní závada je v krmení a v ošetřování. Nedostatečná doba krmení je hlavní příčinou vzhledu koně a to proto, že kůň musí míti dostatečný čas, aby potravu dobře rozkousal. Kde jsou koně krmeni ovšem, je nutno tento dávati s řezankou a to proto, aby kůň byl nucen oves řádně rozkousati, nepolykat tento celý, což je dobře viděti s trusu koní, kterého se má každý řádný hospodář všimati. Napájení koní musí býti věnována velká péče.“⁵⁹ Další instrukce se týkala čištění koně, které „musí býti prováděno slamenými vachty, kartáči, nikdy však hřebílkem, které slouží jen ku stírání prachu z kartáče. Hřívoy a ocasy je nutno pročešávati dřevěnými hřebeny. Umývání nohou lze prováděti jen při větším znečištění koně, ale po umytí je bezpodmínečně nutné, nohy koně řádně slamenými věchty vysušiti, hlavně ve spěnkách.“⁶⁰

Jednou týdně v sobotu v pět hodině odpoledne (mimo nárazové práce, žně, odvážení řepy apod.) provedli správci justičních statků prohlídku koní a postrojů. Při prohlídce koní se hlavně zaměřili na detailní čištění, tj. hlavy, nozder, části podocasní, podbřišní, kování, zjistili zda koně nekulhají, zda nemají náslapy, podlomy, hnilobu střepek apod.

Podobná opatření jako u skotu platila i u vepřového dobytka. Odsouzení museli opět dvakrát denně krmit, čistit a dvakrát týdně desinfikovat koryta, vícekrát denně odstraňovat hnůj, dodávat neustále nezbytnou čerstvou vodu. Všechny justiční statky se ale potýkaly s nepříjemnou skutečností, která souvisela s velkým procentem úhynu selat. Část selat zalehla prasnice bezprostředně po porodu, „další část selat uhynula na nachlazení při ustájení v nečistých, mokrých kotcích, někde úplně bez podestýlky.“⁶¹ Z těchto důvodů měli správci dbát na dodržování všech všeobecně platných pravidel. Selata měla být držena stále v suchém a několikrát denně čistém kotci, měla mít řádně podestláno dlouhou řezankou, aby nebyla v průvanu.⁶²

V neposlední řadě se na justičních statcích chovala drůbež. Nejednalo se jen o slepice, ale například v Zálezlech také o kachny a husy. Zde opět platilo několik zásad, které museli odsouzení dodržovat. Čistili denně kurníky, desinfikovali je, vysypávali pískem nebo škvárou prostranství před výběhovými otvory z kurníku, aby drůbež nechodila do kurníku přes vodu, která natekla z okapů a střech. Jednou za 14 dní kontrolovali správci statků snášku vajec a to tím způsobem, že si vzali klíče od odsouzeného, přidělili mu jinou práci a přesvědčili se, zda je pravda, že slepice snášely denně počet vajec, který byl hlášen a odevzdáván.⁶³

⁵⁹ KDH, SVV – skupina III, podskupina g, nařízení velitelství SVS, neuspořádáno.

⁶⁰ tamtéž

⁶¹ tamtéž

⁶² tamtéž

⁶³ tamtéž

Evidence hospodaření na justičních statcích

1. *naturální deníky*

Pro evidenci rostlinné výroby se na justičních statcích vedly takzvané naturální deníky, které dělíme na tři základní. První naturální deník označený písmenem Z - pro evidenci v zrně a luštěnin; druhý značený písmenem P - pro evidenci píce a steliva, krmné řepy, brambor a cukrovky a poslední deník určený pro různé potřeby, skladní věci apod. nadepsaný písmenem N.⁶⁴

Každý deník měl 40 listů, číslovaných od 1-20. První list byl většinou perforovaný, druhý pevný. V žádném případě nesměly být vyjímány listy z bloku. Zápisy do naturálních deníků prováděl vždy správce statku, ve výjimečném případě jiný zaměstnanec, přičemž za zaznamenané údaje a zásoby, které vyplývaly ze záznamů, odpovídal jedině správce statku. Každý deník se vedl dvojmo průpisem inkoustovou tužkou. Děлил se na dvě poloviny, z nichž první sloužila pro zápisy příjmových, druhá část pro zápisy výdajových položek. Uzavíraly se vždy čtvrtletně a originály musela správa příslušného vězeňského ústavu předložit nejpozději do 15. dne následujících měsíce účtárně ministerstva spravedlnosti.

Do naturálního deníku Z zapisoval správce justičního statku veškerou evidenci obilovin podle předtisku a do volných sloupců i jiné plodiny, které se na statku pěstovaly jako např. luštěniny, hrách, vikev, jeteloviny na semeno, řepka apod.⁶⁵ V naturálním deníku P vedl evidenci pícnin a steliva opět podle předtisku a do volných sloupců zaznamenával i jiné zemědělské plodiny, určené pro prodej nebo pro krmení domácího zvířectva a to zejména okopanin, krmné řepy, brambor, cukrovky.⁶⁶ Za účelem přesného zjištění snůšky vajec a zvyšování výroby individuální nosnosti se zavedla s platností od 1. 7. 1950 „*evidence příjmů a vydání vajec slepičích, kachních, husích, krůtích, perličích v naturálním deníku „vejce“*“.⁶⁷ Příjem se zapisoval denně, vždy když došlo k výdeji přijatých vajec a to ať na dodávku nebo volným prodejem nebo pro spotřebu ve vězeňské kuchyni. U justičních statků, které měly kontrolovaný chov slepic a statků, které měly kontrolní hnízda a slepice označené čísly, vedly kromě toho deník „*Kontrola snášky slepic*“.⁶⁸ Naturální deník N vedl evidenci pohonných hmot, ale i uhlí, železa apod.

Na konci každého čtvrtletí se sečetl jak příjem, tak i vydání. Konečný stav se zjistil součtem počáteční a konečné zásoby. Takto zjištěný výsledek se koncem běžného čtvrtletí zapisoval do příslušných výdajových kolonek. Při správném vedení

⁶⁴ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, předpis St-3, vedení naturálních deníků a pomocných výkazů, kart. 24/2, neuspořádáno.

⁶⁵ tamtéž

⁶⁶ tamtéž

⁶⁷ KDH, SVV – skupina III, podskupina g, nařízení velitelství SVS, nařízení 25. 6. 1950, neuspořádáno.

⁶⁸ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, předpis St-3, vedení naturálních deníků a pomocných výkazů, kart. 24/2, neuspořádáno.

naturálního deníku se musela účetně shodovat vykázaná konečná zásoba se zásobou zjištěnou inventurou. Takto sestavený a uzavřený originál naturálního deníku odevzdal správce justičního statku správě příslušného vězeňského ústavu. K zabezpečení řádného účtování se pak provedla důkladná kontrola mezi správou statku a správou vězeňského ústavu. Z toho důvodu také jednou měsíčně navštěvoval správce statku vězeňský ústav, zpravidla vždy před předkládáním naturálních deníků, které bral se sebou a porovnával je s peněžními zápisy správy věznice. Originály nakonec zůstaly uloženy v účtárně ministerstva spravedlnosti.⁶⁹

2. Pomocné výkazy

Vedle naturálních deníků existovaly ještě tzv. pomocné výkazy. Mezi ně patřily výkazy sklizně sloužící jako hlavní doklad k deníkům Z a P. Uzavíraly se jednou za měsíc, zápisy se do nich prováděly časově tak, jak skutečně došlo ke sklizni. Takový tiskopis obsahoval nejen přehled o konkrétních plodinách, ale i o sklizni na jednotlivých polích.⁷⁰ Plodiny, které se z výkazu sklizně převáděly do naturálního deníku P (brambory, jetel atd.) se koncem měsíce jednotlivě sečetly a převedly se do deníku P s odvoláním na tento výkaz. Sklizeň obilovin (žito, pšenice, ječmen atd.) a luštěnin se převedl do výkazu omlatu v den mláčení.⁷¹ Na konci měsíce se vymláčené zrní zapsalo opět do naturálního deníku, tentokrát pod písmenem Z.

Mezi další pomocný výkaz patřil výkaz vydaných krmiv, který museli na justičních statcích vyhotovit trojmo průpisem. Uzavíral se čtvrtletně a osoba, řídící krmení jednotlivých druhů dobytka, ručila za správné krmení podle předepsaných krmných norem „a proto odměřuje při denních krmeních váhová množství jednotlivých krmiv vskutku tak, aby s přidělenými krmivy vystačil na celou předepsanou dobu.“⁷²

3. Mléčný rejstřík

Vedle těchto výkazů existoval ještě mléčný rejstřík, svázaný v bloku určeném na dobu jednoho roku. Vedl se dvojmo průpisem, kde se do příslušných kolonek denně vyplňoval celkový stav krav, kolik se nadojilo ráno, v poledne, večer apod. zaznamenávala se zde i informace, týkající se prodeje mléka, eventuálně jiného upotřebení. Přesně se rozepisovalo kolik mléka bylo zpracováno, kolik bylo prodáno mlékárnám, sběrnám či jednotlivcům, kolik zkrmili a nakonec, kolik rozdali naturálního mléka.

Později československá vláda svolila podle odst. 3 vládního nařízení č. 3/1947 Sb., aby se zaměstnancům justiční správy a příslušníkům SVS, kteří budou trvale přiděleni na statcích justiční správy, poskytovaly po dobu tohoto jejich přidělení

⁶⁹ tamtéž

⁷⁰ tamtéž

⁷¹ tamtéž

⁷² tamtéž

hospodářské naturální příjmy v rozsahu podle směrnic stanovených vyplývajících ze služebního řádu podniku „Státní lesy a statky“. Avšak jejich poskytování bylo podmíněno vzdáním se nároku na náhradu za práci přes čas v hospodářském provozu.⁷³

Ministerstvo spravedlnosti proto souhlasilo s tím, aby těmto zaměstnancům byly od 1. dubna 1948 kromě bytu a oděvu poskytovány následující naturální požitky:

1. palivové dříví ve výměře 12 m³ pro svobodné a 18 m³ pro ženaté příslušníky SVS,
2. mléko v dávce ½ litru denně na zaměstnance i na všechny rodinné příslušníky do nejvyšší výměry 1.005 l ročně,
3. mouku v dávce 9 kg měsíčně pro zaměstnance i všechny rodinné příslušníky do výměry nejvýše 648 kg ročně,
4. pole na brambory příp. relutum za tento pozemek.

Ministerstvo spravedlnosti zásadně trvalo na tom, aby se hospodářské naturální příjmy neposkytovali těm příslušníkům SVS, kteří na justičních statcích konali pouze dozorčí službu.⁷⁴

4. Výkazy denní potažní práce, ruční práce a její výkon

Poslední typ výkazu, které se vedli na justičních statcích, se týkal „*denní potažní práce, ruční práce a její výkon*“.⁷⁵ Konkrétně se jednalo o deník potažní práce, deník ruční práce a výkaz práce motorové. Tiskopisy vyplňoval správce statku nebo zaměstnanec, pověřený rozdělováním potažní a ruční práce, který jej nosil při sobě.

Deník potažní práce zaznamenával stav, počet tažného dobytka (koní a volů), kolik párů pracovalo dopoledne i odpoledne a kolik párů dobytka stálo. Konkrétně se rozepisovalo přesně, jaké pole se obdělávalo a s kolika potahy, jakou práci vykonávali a kolik bylo za ten konkrétní den vykonáno. Naopak výkaz práce motorové určený pro traktory, parní oračky, lokomobily, auta a jiné motory vedli na jeden rok zvlášť pro každý stroj či motor. Následující výkaz byl jediným, který nevyplňoval správce statku, ale pouze obsluhovatel stroje. Vždy zde uvedl datum dne, kdy se strojem pracoval, místo a popis činnosti (orba, sečení, vláčení, omlat, řezání apod.), spotřeba pohonných látek, mazadel apod.

5. Evidence živého inventáře

Na všech justičních statcích se vedla zvláštní evidence živého inventáře podle ustanovení předpisu St-1, vydaného Ústřední správou justičních statků. Evidenci

⁷³ KDĚ, SVV – skupina III, podskupina g, nařízení velitelství SVS, nařízení 13. dubna 1948, neuspořádáno.

⁷⁴ tamtéž

⁷⁵ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, předpis St-3, vedení naturálních deníků a pomocných výkazů, kart. 24/2, neuspořádáno.

živého inventáře tvořila: hlavní kniha živého inventáře, jinak „soustavný účet o živém inventáři pro soustavnou evidenci stavů a hodnoty živého inventáře a pro evidenci nastalých změn“⁷⁶, deník živého inventáře, „časový účet o živém inventáři a pro časovou evidenci změn počátečního stavu podle druhu dobytka a počtu kusů“⁷⁷

Důležitým předpokladem řádné evidence živého inventáře však bylo řádné označování dobytka. Označení se provádělo buď vypálením dvoumístného čísla na pravém rohu, a nebo vytetováním čísla na pravém ušním boltci u bezrohého dobytka. Koně se neznačkovali, selata a telata se značkovala až po odstavení.

Deník živého inventáře se vedl vždy pro každý statek zvlášť. Správce zde zapisoval každou změnu ve stavu živého inventáře a to ihned, jakmile k ní došlo. Takovouto změnou se rozuměl např. nákup, prodej, narození, uhynutí, převody (např. z telat na mladý dobytek apod.).

Hlavní kniha živého inventáře se také vedla na každém statku zvlášť a zakládala se znovu každý rok. Rozdělovala se na oddíly podle druhu dobytka a to na: koně, hřibata, volí, býky, krávy, telata atd.

Předkládaný příspěvek se stal úvodní studií prozatímního zpracování archivních pramenů, hospodářských strategií a výsledků zemědělské práce. V průběhu dalšího bádání se studie rozšíří o konkrétní osudy jednotlivých statků, přinese vhléd do majetkových záležitostí spojených s poválečnými konfiskacemi a neopomene ani stavební činnost na jednotlivých usedlostech.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha, f. S SNV, justiční statky, kart. 9, 24/1, 24/2, 27, neuspořádáno.

Zemský archiv Opava:

- f. Státní zastupitelství Ostrava, inv. č. 238 – 239, kart. 12.
- f. Státní zastupitelství Opava, inv. č. 252 – 256, kart. 15.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. Věznice okresního osudu Český Krumlov, kart. 4, neuspořádáno.

Státní okresní archiv Litoměřice, f. MNV Mlékojedy, inv. č. 23, kart. 5.

Státní okresní archiv Plzeň-jih, f. Okresní prokuratura Přeštice, inv. č. 12, sign. Spr., kart. 2.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- SVV – skupina III, podskupina g), neuspořádáno.
- Výroční zpráva SVS za rok 1950.

Dekrety prezidenta republiky:

- č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců nepřátel českého a slovenského národa.
- č. 126/1945 Sb. o zvláštních nucených pracovních oddílech.

⁷⁶ NA Praha, f. S SNV, justiční statek Zámorsk, předpis St-1, Ministerstvo spravedlnosti, Ústřední správa justičních statků

⁷⁷ tamtéž

Vládní nařízení:

- č. 183/1947 Sb., jímž se určují zemědělské výrobní oblasti.
- č. 53/1955 Sb., kterým se doplňuje a mění vládní nařízení č. 183/1947 Sb., jímž se určují zemědělské výrobní oblasti.

Ondřej Hladík (ed.), *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Švýcarsko*, in: Historická penologie I/2007, s. 4 – 11.

Ondřej Hladík (ed.), *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – vězeňství v cizině a osnova československého trestního zákona*, in: Historická penologie II/2008

Anton FÁBRY, *Vznik a vývin vězensta*, in: Magdalena Letáková (ed.), *Zborník k dějinám väzenstva na Slovensku II.*, Bratislava 1993.

Josef HŮLA a kol., *Zpracování půdy*, Praha 1997.

Dušan JANÁK, *Organizace a řízení československého vězeňství 1945 – 1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*, příloha časopisu *České vězeňství* 3/2001, Praha 2001.

James A. INCIARDI, *Trestní spravedlnost*, Praha 1994.

Václav KOHOUT a kol., *Obecná produkce rostlinná*, Praha 1993.

Aleš KÝR, *Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945 – 1955* in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*, příloha časopisu *České vězeňství* 3/2001, Praha 2001.

Jiří STACH, *Základní agrotechnika*, České Budějovice 1995.

kol., *Praktická agrotechnika*, Praha 1955.

Vězeňství v Československé republice, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930.

Chovanci tábora nucených prací Dolní Jiřetín

Jan Trögl

Tento příspěvek je pokračováním článku Tábor nucené práce Dolní Jiřetín, který vyšel v Historické penologii v minulém roce. Zatímco první mapoval historii samotného táborového zařízení od jeho vzniku po zrušení a hlavní činnosti zařazených⁷⁸, druhý díl pojednává o chovancích v dotyčném táboře nucených prací (dále jen TNP). Snaží se ukázat určité statistické ukazatele a dále popsat konkrétní osudy dvou mužů v represivním soukolí komunistického režimu, kteří byli do tohoto tábora posláni.

Bohužel o konkrétních chovancích z TNP Dolní Jiřetín toho moc nevíme. Ministerstvo vnitra sice nařídilo vést evidenci, ale do dnešní doby zbylo z materiálů jen torzo – navíc se způsob provádění záznamů v průběhu času měnil. Kromě „Situačních zpráv o TNP“, kde se však dočteme pouze o pohybu počtu osob v táboře, tedy například kolik mužů přišlo, kolik odešlo, počet úteků atd., a to ještě jen za některá období, o konkrétních zařazených se nepíše nic. Pouze někdy se zde objevuje třídní rozvrstvení, ale bohužel za celý systém TNP, tedy ani toto nám při zkoumání konkrétního tábora nepomůže. O jednotlivých lidech (jménech) se dochovaly informace z několika málo zdrojů. Jedním z nich jsou tzv. „dotazníky chovanců“, druhým tzv. „Kniha denných stavov chovancov“⁷⁹, dalším pak výměry a příkazy k dodání do tábora.

Asi nejpřínosnější jsou pro potřeby výzkumu zmiňované „dotazníky chovanců“. Do dnešní doby se jich dochovalo ve fondu TNP Dolní Jiřetín 374. „Kniha denných stavov chovancov“ pak zaznamenává pečlivě jmenovitě denní příchody, odchody, pracovní zařazení osob a další zajímavá statistická data z období od 1. března 1949 do 25. června 1949.

Dotazníky chovanců

Dotazníky chovanců jsou dokumenty formátu A4 a obsahují kromě jména také osobní údaje o zařazeném, tedy věk, stav, počet dětí, zaměstnání, zaměstnání otce, vzdělání, vojenskou službu a hodnost, členství v politické, odborové, sportovní nebo tělovýchovné organizaci, náboženské vyznání, trestní minulost, ale také tehdy ještě čerstvé chování za okupace a konečně důvod, proč spáchal čin, pro který byl zařazen do TNP a čím jej omlouvá. Druhou půli dotazníku tvoří jednak dotaz s odpovědí na otázku, zda má zařazený zájem o zkrácení doby TNP, jestli se o to chce přičinit svým chováním v táboře a pracovním výkonem na pracovišti, dále posudek komise

⁷⁸ Jelikož TNP nebyl oficiálně vězeňský systém a lidé posláni do táborů nebyli vězni, označovali se jako „chovanci“, „zařazení“, první velitel TNP Dolní Jiřetín Průcha je pak jmenuje i jako „kárance“.

⁷⁹ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. E - 4, karton (k.) 8, archivní jednotka (a. j.) 12 – Kniha denných stavov chovancov

táborové samosprávy (tento ovšem na většině dotazníků není) a hodnocení vedoucího osvětové výchovy, který měl za úkol právě vedení dotazníků. Kromě těchto údajů se na formuláři nachází ještě datum a místo, kde a kdy byl vyplněn (měl být vyplněn co nejdříve po příchodu chovance do tábora, místo je pochopitelně Dolní Jiřetín) a konečně podpis zařazeného. Je ovšem také možné, že osvětový důstojník vůbec tento dotazník chovanci neukázal, například pamětník A. Sedlák si vůbec nevzpomíná, že by tento viděl nebo dokonce podepsal, přičemž zpochybňuje i pravost podpisu.⁸⁰

Díky všem těmto údajům si přeci jen můžeme udělat určitou představu, jací lidé ve zdejších táborech byli. Bohužel, nemáme dotazníky ani zdaleka o všech chovancích, kteří prošli TNP Dolní Jiřetín, navíc jejich poměr k počtu příchozích za jednotlivé měsíce můžeme přesně zjistit pouze za březen 1949 až květen 1949, částečně pak i za červen 1949. Dosáhnout toho lze konfrontací jmen z Knihy denných stavů chovanců a údajů na dotaznících. Díky tomu víme, že v březnu 1949 přišlo do tábora 98 mužů, o 69 z nich se dochoval i dotazník. Za měsíc duben 1949 máme k dispozici 41 dotazníků, mužů přišlo ovšem 60, za květen je pak poměr 72 příchozích a 47 dochovaných dotazníků. V průběhu června se zmiňovaná kniha přestala používat, informace jsou tak pouze do 25. června a pak až celkový počet příchozích, odchodů atd. za celý červen. Do 25. června je tak poměr příchozích a dotazníků 36/18, mužů však přišlo tento měsíc do tábora 45.

Až na prosinec 1949 máme dotazníky i z ostatních měsíců tohoto roku, ovšem již nemůžeme zjistit, v jakém měsíci ve skutečnosti dotyčný do tábora přišel. Je to způsobeno tím, že vyplnění sice mělo proběhnout co nejdříve po příchodu do tábora, ale dělo se tak až v několika následujících dnech. Většinou se tak stalo do tří dnů, ovšem někdy i do pěti nebo výjimečně osmi dní. Problém s datací příchodu popisované osoby je například v tom, že přišel-li dotyčný na konci měsíce, mohl být dotazník s ním vyplněn ještě ke konci onoho kalendářního období – pak je měsíc vyplnění stejný jako měsíc příchodu, nebo také až na začátku následujícího měsíce (např. 29. dubna 1949 přišel do tábora jistý J. M., jeho datum příchodu i se jménem máme z Knihy denných stavů chovanců, ovšem dotazník s jeho jménem a údaji nese datum až 2. května 1949, přitom ve stejný den jako on a dokonce ještě den poté, 30. dubna, přišli dva chovanci, se kterými ovšem byly dotazníky vyplněny ještě 30. dubna). Díky tomu můžeme přesně určit podle dotazníků pouze osoby za ony zmíněné tři měsíce, u dalších by byly údaje nepřesné. U několika dotazníků je poměrně zajímavá ta skutečnost, že popisují osoby, které měly do tábora přijít později, než bylo datum na dotazníku (v některých případech mohl rozdíl činit i celý měsíc). Samozřejmě se může jednat o shodu jmen, ale takto zjištěných dotazníků je v průběhu března 1949 až května 1949 pět, což tuto tezi víceméně vyvrací, stejně tak se nejedná o nějaká frekventovaná příjmení, spíš naopak. Zřejmě nejde ani o překlep v datu, neboť dotazníku se měnil a tyto mají

⁸⁰ Osobní rozhovor autora

vzhled právě doby, jejíž datum nesou, tedy i měsíc před příchodem osob, které popisují.

Za prosinec 1949 a rok 1950 již žádné dotazníky z Dolního Jiřetína nemáme, je ovšem otázka, zda došlo ke změně v evidenci nebo se jen dotazníky nedochovaly. Ovšem právě od května 1949 se jejich počet za jednotlivé měsíce snižoval (pro přibližnou orientaci nám stačí datum na dotazníku).

Vhledem k výše zmíněným problémům s datací dotazníků a příchodů osob, ale i proto, že od června 1949 se jejich počet výrazně snižuje, se autor pokusil o vyhodnocení některých zajímavých dat z dotazníků, přičemž se soustředil na měsíce březen, duben a květen 1949, tedy na období, v němž je prokazatelné, kdy dotyční do tábora přišli a kolik je dotazníků v poměru k počtu příchozích. Za březen 1949 přišlo do tábora 98 mužů, dotazníků je 68, což je přibližně 69 %. V dubnu 1949 přišlo do tábora 60 osob, dotazníků je 41, tedy přibližně 68 %. Za květen 1949 pak přišlo 72 mužů, dotazníků o nich je 47, přibližně 65 %. Z výše zmíněných dat jsou vybrána ta, která příkladně dokumentují některé zajímavé jevy spojené s provozem tábora. Celkové stavy chovanců v období od prosince 1948 do března 1950 jsou pak shrnuty v tabulce č. 1 (viz. Tabulkové přílohy).

Mezi další statisticky zpracovatelné údaje je možné zařadit důvod přikázání do tábora, věk, rodinný stav a počet dětí. Povolání je rozděleno do osmi kategorií na základě „Statistického přehledu o zařazených osobách ve všech TNP“ z 30. září 1949, tedy na základě metodiky ministerstva vnitra. Jak ukazuje tabulka č. 3, tvořili ve sledovaných měsících největší podíl dělníci spolu s řemeslníky, což není nijak překvapující. V dalších táborech byla totiž situace velmi podobná. V neposlední řadě nelze opomenout také možnost zdokumentovat jaké věkové skupiny tvořily hlavní procento zařazených, což umožňuje analýza dvou jejich základních kategorií. Jedná se o skupiny „*pracovní morálka*“ a „*ilegální přechod státní hranice, respektive pokusu o něj*“ (tabulka č. 5).

Z tabulky č. 4 je také patrné, že zcela vévodily dva hlavní delikty, pracovní morálka a především ilegální přechod státních hranic nebo alespoň pokus o tento čin. Významnou skupinu tvoří také „*necítí se vinen nebo nezná důvod zadržení*“. I z toho je zřejmé, že mnozí lidé se dostali do TNP, aniž by jim vůbec někdo řekl z jakého důvodu, což dokumentuje tehdy panující zvláštní vlna vládních a mocenských orgánů. Součet přečinů dohromady nedává přesně počet zařazených, neboť občas byl udáván u jednotlivce více než jeden důvod.

Na tomto rozdělení chce autor ukázat, jaké osoby asi byly přikazované za výše zmíněné početně nejčastější přečiny. Jednalo se o mladé muže, často sotva dospělé (velká je zejména věková skupina 19letých), kteří se daných přečinů dopustili většinou z nerozváženosti, z touhy po dobrodružství a podobně, v případě pracovní morálky pak byli často zařazeni z důvodů absencí i jen několika málo směn v práci.

Dotazník

Jméno a příjmení [redacted]
 věk 21.r. stav svobodný, družka, 1. počet dětí a jejich stáří 1.rok,
 zaměstnání dělník-řávozník,
 zaměstnání otce Zemřel,
 vzdělání 2.tř.obec.školy,
 vojenská služba a hodnost dosud nevoják,
 členství v polit. odborové, sportovní a tělových. organizaci ./.

náboženské vyznání římskokatolík,
 trestní minulost dle jeho údajů nebyl dosud trestán,
 chování za okupace od r.1941 do r.1945 v koncentračním táboře, Osvěčím.

proč spáchal čin, pro který byl zařazen do TNP sběhnutí z TNP z Lešan, kde byl
 zařazen pro prac.morálku.

a čím jej omlouvá tím, že chtěl být bližší své družky a děcka.

má zájem na zkrácení doby zařazení do TNP a chce se o to přičinit svým chováním v táboře i pracovním
 výkonem na pracovišti ano,

zvláštní záliby sport,

Podpis dotazovaného [redacted]
 v Dol.Jiřetíně, dne 28.6.1949.

Posudek komise tábtorové samosprávy

Posudek vedoucího osvětové výchovy Politicky neuvědomělý, neumí číst ani psát
 Po dobu v TNP se mu dostane výchovy a vysvětlení, poměr člověka k
 práci, její nutnost a vliv na zvýšení blahobytu všeho prac.lidu.

Mechanismus přikázání osob do tábora

Snahou následujících řádků je na dvou konkrétních příkladech naznačit, jak asi fungovalo přikazování do TNP. První z nich bohužel vychází pouze z písemností, ale s panem Antonínem Sedlákem měl autor možnost osobně se setkat a následný popis je výtah z rozhovoru, který s ním byl při několika sezeních pořízen. I u pana Sedláka hrály pochopitelně nezastupitelnou úlohu archivní materiály.

Prvním dotyčným je jistý Václav Prokop, povoláním kominík a otec dvou dětí.⁸¹ Tento muž byl 7. dubna 1949 zadržen a poslán do věznice ONV v Ústí nad Labem, kde čekal na rozhodnutí tamní komise pro zařazování do TNP. V návrhu na zařazení z krajského velitelství státní bezpečnosti v Ústí nad Labem do TNP se píše, že jmenovaný je „horlivým stoupcem bývalé strany národně socialistické a velkým odpůrcem dnešního lidově demokratického zřízení“.⁸² Podezřelý měl být z trestných činů ve smyslu zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Jenže jak se dále píše, ty mu nemohly být konkrétně dokázány! Aby získalo obvinění ještě na váze, píše se dále, že se jmenovaný „ve svém okolí stýkal výhradně s osobami reakčně smýšlejícími a únorovými událostmi postiženými“.⁸³

Komise č. 8 tedy jeho případ „prošetřila“ a 17. května 1949 vydala „překvapivý“ výměr, kde se jako důvod zařazení udává: „Konaným šetřením bylo zjištěno, že jste odpůrcem lidově demokratického zřízení a podezřelý z trestných činů podle zák. č. 231/48 Sb.“⁸⁴ Důvod je tedy téměř stejný, o jakém mluvil již návrh na zařazení. V. Prokop byl poslán do TNP v Dolním Jiřetíně, a to na dobu 24 měsíců, tedy na nejdelší možnou dobu.

Výměr o zařazení dostal V. Prokop 31. května, kdy ještě čekal ve vazbě. Protože zařazení měli právo se do 15 dnů odvolat (to ovšem nemělo odkladný účinek), učinil tak i on. V tomto odvolání si stěžuje, že žádná komise č. 8 jej nevyslechla, neřekli mu důvod zařazení a tedy se ani nemohl nijak hájit. Jmenovaný měl pravděpodobně určité právní povědomí, neboť jeho argumentace v odvolání je velmi logická (zejména část: „Myslím, že trest nejprve předpokládá vinu a že trest nemůže být libovolný, ale že se musí hledět ke všem okolnostem, tedy i polehčujícím. Ve svém výměru neuvádíte ani, co jsem provedl, ani co bylo dokázáno, ani čím jsem se hájil, ani co mě polehčovalo, nebo snad co mě přitěžovalo.“)⁸⁵ ovšem vzhledem k tehdejší situaci mu to nebylo nic platné. Rovněž argumentoval proti důvodu zařazení, že je odpůrcem lidově demokratického zřízení. Z dnešního pohledu je jasné, že toto obvinění bylo naprosto účelové, aby se mohlo aplikovat téměř na každého a tedy se nedalo proti němu v podstatě nijak hájit.

⁸¹ Veškeré informace o dotyčném jsou z SOA Litoměřice, pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, č. kart. 1741

⁸² Státní oblastní archiv (dále jen SOA), pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, č. kart. 1741, čj. 14674/49 ze dne 11. května 1949

⁸³ Tamtéž

⁸⁴ SOA Litoměřice, pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, č. kart. 1741, Výměr, čj. 1221/49 – V.

⁸⁵ SOA Litoměřice, pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, č. kart. 1741, Odvolání, čj. 1221/49 – V.

A co mu odpověděla komise pro odvolání? Až 17. října 1949 (!) píše, že se rozhodla nevyhovět tomuto včas podanému odvolání s tím, že spisy nalézací komise na zařazení jsou zcela odůvodňující, a že námitky v odvolací zprávě nijak nevyvrátily skutečnosti a důvody pro zařazení do TNP. Tedy rozhodně nedošlo k nějakému dalšímu vysvětlení, proč byl dotyčný poslán do tábora.

V. Prokop šel 30. července 1949 z Dolního Jiřetína opět do vazby, na tři měsíce. Zdá se, že podal jakési hlášení nadřízeným orgánům a právě toto mu bylo vytýkáno s tím, aby jej odvolal. Po třech měsících zde strávených byl odsouzen v Litoměřicích na jeden a půl roku za čin, o kterém nic bližšího nevíme. Trest si odpykal v uhelné šachtě v Chabařovicích a v Jáchymovských dolech.

26. dubna 1951 byl propuštěn z vazby, ale, jak sám píše, půl hodiny po návratu domů k rodině byl opět odveden do TNP, tentokrát v Pardubicích. V té době již trpěl chronickým zánětem slepého střeva, což mu písemně potvrdil i táborový lékař v Pardubicích.

V. Prokop se znovu odvolal, tentokrát poukazoval na svoji předchozí výbornou pracovní činnost v TNP i ve vazbě a rovněž na to, že se účastnil politických školení, neboť chce „žít jako řádný občan Českosl. republiky“⁸⁶ a chce pracovat „na díle 5letého plánu“.⁸⁷ Žádal o prominutí zbytku trestu a započítání první vazby a sliboval pracovat u komunálních podniků v kraji Ústí nad Labem jako kominík, kterých prý byl nedostatek. Kupodivu mu bylo tentokrát vyhověno, i když procedury trvaly více jak další tři měsíce, a to v době, kdy již měl výše zmíněné velké zdravotní problémy. Propuštěn byl 31. července 1951.

Tento příklad ukazuje, jak soukolí tehdejší moci mohlo „semlít“ v podstatě kohokoliv, důvod se vždy našel. Odvolání v takovýchto případech nemělo téměř žádnou šanci na úspěch a trvalo vždy velice dlouho, než bylo jakkoliv vůbec vyřízeno. I přes špatný zdravotní stav nechali dotyčného další měsíce na nucených pracích a nakonec režim dosáhl i toho, že zařazený šel po propuštění beztak pracovat tam, kde jej potřebovali, za příslib propuštění.

Pan Antonín Sedlák je další osobou, na které lze dokumentovat činnost TNP a vůbec tehdejšího represivního aparátu.⁸⁸ Spolu se svým o dva roky mladším bratrem se na podzim roku 1948 snažil tehdy 19letý, jako ostatně mnoho jiných lidí antikomunistického smýšlení, dostat přes Berlín na Západ. Jenže již po přechodu hranice byli v tehdeším NDR chyceni a zanedlouho po určitém vyšetřování předáni do Československa. Pana Sedláka vyšetřovatelé SNB při výslechu surově zmlátili, přičemž to pochopitelně pokračovalo několik dní. Ve vyšetřovací vazbě si pobyl asi tři měsíce, jeho bratra mezitím propustili. Poté jej příkazovací komise poslala na rok do TNP. Důvod zařazení byl, že dotyčný „přešel illeg. státní hranice do Německa

⁸⁶ SOA Litoměřice, pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, č. kart. 1741, Krajský národní výbor, komise č. 8 pro zařazování osob do táborů nucené práce, dne 10. června 1951, č. j. 1221/49 – V.

⁸⁷ Tamtéž

⁸⁸ Podklady k tomuto, viz. ABS, f. E – 4, k. 8, a. j. 201 – Dotazník Antonín Sedlák a osobní rozhovor autora

a zpět“.⁸⁹ Prvním TNP, do kterého byl odeslán, byl právě Dolní Jiřetín, kam přišel dne 28. dubna 1949. Dotazník chovance s ním byl údajně vyplněn 30. dubna 1949 přímo v táboře. Ovšem dotyčný si nepamatuje, že by jej kdy viděl, natož aby jej podepsal. Každopádně údaje v tomto dotazníku se shodovaly s tím, co pan Sedlák uvedl při rozhovoru s autorem. Délka pobytu v TNP mu byla stanovena na jeden rok. O předčasném propuštění nežádal, neboť mu za to „*ty svině nestály*“.⁹⁰ Zprvu pracoval na povrchovém dole Prezident Beneš, posléze se z jemu neznámých důvodů dostal do hlubinného dolu Quido, kde pochopitelně byla práce mnohem těžší a náročnější (zejména pro mladého muže věku 19 – 20 let). Do práce chodili chovanci sami, bez ostrahy, stejně tak v práci nebyli pod přímým dozorem bezpečnostních složek. Podle slov pamětníka totiž zdejší chovanci nebyli ti „*nejtěžší trestanci*“⁹¹ jako například v Jáchymově nebo v Příbrami. Tento systém pochopitelně umožňoval i útěky, ovšem dle zkušeností pana Sedláka se dostal za hranice tak jeden ze tří.

TNP Dolní Jiřetín ovšem nebyl jediný tábor nucené práce, kam byl odeslán. Po jeho zrušení byl přesunut spolu s dalšími chovanci do TNP Příbram Vojna a pak ještě Příbram Brody, kde si pobyl ještě asi tři čtvrtě roku. Při srovnání podmínek v těchto táborech ohodnotil pan Sedlák Dolní Jiřetín jako „*procházku růžovým sadem*“.⁹² Ani po definitivním propuštění z TNP, mimochodem po celkové době delší než jeden rok, na který byl do TNP původně poslán (dle jeho slov se to tenkrát tak moc nebralo, že to byla delší doba) samozřejmě neměla rodina pana Sedláka od režimu klid. Den po jeho návratu domů byl odveden na rok do TNP jeho otec. Zřejmě za to, že byl živnostník a národní socialista. Po roce civilu pak musel narukovat. Jelikož měl již „*nálepku*“ protistátního živlu, bylo to k Pomocným technickým praporům, kde si odsloužil celých 33 měsíců.

K PTP byl později poslán také jeho otec. Po odsloužení všech těchto „*povinností*“ bylo panu Sedlákovu zakázáno studovat na středních či vysokých školách a byl zbaven volebního práva. Dům, ve kterém bydleli, a který vlastnili byl pochopitelně zabaven. Navíc musel po propuštění od PTP podepsat, že bude minimálně deset let zaměstnán tam, kde byl naposledy jako voják.

Přestože byly z dnešního pohledu výše zmíněné události děsivé, to nejhorší mělo teprve přijít, neboť většina později vzniklých táborových systémů byla přísnější a mnohem tvrdší než soustava TNP (i když i v něm hodně záleželo na jednotlivých táborech a zejména jejich velitelích). Je pravděpodobné, že tímto systémem (který patřil mezi první po „*únoru*“ 1948) režim teprve získal zkušenosti, které následně aplikoval při dalších represích – ty se navíc většinou týkaly soudy odsouzených, tedy ne jako v případě TNP, které se řadí k takzvaným mimosoudním perzekucím.

⁸⁹ ABS, f. E – 4, k. 8, a. j. 201 – Dotazník Antonín Sedlák

⁹⁰ Osobní rozhovor autora

⁹¹ Tamtéž

⁹² Tamtéž

Tabulkové přílohy

	Počet příchozích osob ⁹³	Počet odchozích osob ⁹⁴	Počet osob v táboře ⁹⁵	Počet dotazníků ⁹⁶
Prosinec 1948	7	-	7	-
Leden 1949	50	-	57	16
Únor 1949	-	4	174	101
Březen 1949	98	18	235	82
Duben 1949	60	42	253	37
Květen 1949	72	37	288	50
Červen 1949	45	51	282	23
Červenec 1949	-	-	250	21
Srpen 1949	-	53	239	13
Září 1949	-	48	225	13
Říjen 1949	-	46	223	14
Listopad 1949	-	57	183	4
Prosinec 1949	-	62 (k 10.1.)	197	-
Leden 1950	-	-	-	-
Únor 1950	-	-	-	-
Březen 1950	-	-	125 (k 11.3.)	-

Tab. č. 1 Počet příchozích, ochozích a celkový počet osob v táboře a počet dotazníků

	Březen 1949	Duben 1949	Květen 1949
Průměrný věk chovanců	32	28	30
Ženatí chovanci	25	29	12
Svobodní chovanci	34	12	29
Ostatních	9	-	6
Počet chovanců majících alespoň jedno dítě	27	11	15

Tab. č. 2 Průměrný věk, rodinný stav a počet „otců“ za měsíce březen až květen 1949

⁹³ Tato čísla jsou většinou ze Situačních zpráv za jednotlivé měsíce, případně ze Knihy denných stavov chovancov. Jedná se o počet příchozích osob do tábora.

⁹⁴ Zde jsou započítány propuštění, přesunutí do jiného TNP, zběhlí, ti, co jim byl přerušen výkon a rovněž ti, co byli dodáni do soudní vazby. Za rok 1950 bohužel data nemáme.

⁹⁵ Tato čísla jsou většinou ze Situačních zpráv za jednotlivé měsíce, ovšem ne za všechny se udávaly.

⁹⁶ Pro účely srovnání počtu dotazníků s počty příchozích, tedy kolik jich asi k danému měsíci máme, použil autor datum na dotazníku ve smyslu data příchodu dotyčného, přestože toto datum ve většině případů bylo o několik dní dřívější.

	Březen 1949	Duben 1949	Květen 1949
Počet osob (s dotazníky) v táboře	68	41	47
Dělníků	15	12	20
Řemeslníků	19	11	8
Obchod. živnost.	8	4	2
Zemědělců	5	2	3
Svobod. povolání	4	1	1
Studujících	1	2	2
Úředníků	5	2	5
Jiných	11	7	6

Tab. č. 3 Rozdělení osob podle profesní příslušnosti za měsíce březen až květen 1949

	Březen 1949	Duben 1949	Květen 1949
Ilegální přechod hranic nebo pokus o to	15	14	17
Pracovní morálka	11	13	15
Černý obchod	8	2	-
Opilství	3	-	-
Necítí se vinen nebo nezná důvod zadržení	15	3	-
Nesplnění dodávek za kontingent (zemědělci)	1	-	-
Protistátní činnost	3	7	4
Špatné hospodaření	-	-	1
Napomáhání k útěku za hranice	10	1	4
Podezření z ilegálního přechodu státních hranic	4	1	1
Ohrožování lid. - dem. výstavby	-	3	6
Nemá kladný poměr k lid. - dem. zřízení	-	-	1
Jiné	7	2	-

Tab. č. 4 Rozdělení osob podle důvodu zadržení za měsíce březen až květen 1949⁹⁷

⁹⁷ Zařazení osob podle těchto kategorií je pochopitelně poněkud subjektivní, neboť ne vždy je důvod příkázání do tábora pojmenován přesně podle těchto kategorií. Tak např. v kategorii „protistátní činnost“ jsou zahrnuty přečiny jako pobuřování, narážky na režim, psaní protistátních letáků apod., tedy ne nějaké až násilné činnosti, spíše méně závažné delikty. Kategorie „jiné“ pak zahrnuje činnosti, které svým charakterem nepatří do žádné z výše jmenovaných (např. důvody zadržení jako: „přestoupil bez povolení k jiné práci“, „z nerozumu“, „z existenčních důvodů“ apod.).

	do 25 let (včetně)	26 - 30 (včetně)	nad 30 let
BŘEZEN 1949			
<i>Ilegální přechod</i>	10	4	1
<i>Pracovní morálka</i>	7	2	2
DUBEN 1949			
<i>Ilegální přechod</i>	12	1	1
<i>Pracovní morálka</i>	8	2	3
KVĚTEN 1949			
<i>Ilegální přechod</i>	13	2	2
<i>Pracovní morálka</i>	7	3	5

Tab. č. 5 Rozdělení osob do skupin podle věku v kategoriích pracovní morálka a ilegální přechod státní hranice či pokus o něj

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Branně bezpečnostní komise ÚV KSČ (05/11)
- f. kr.TNP 43/1-3

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Most, f. SKNV ÚS/N/L 1949 – 1990, k. 1720, 1722, 1723, 1724, 1735, 1736, 1737, 1741.

Archiv Bezpečnostních složek:

- f. TNP Dolní Jiřetín (E4/8)
- f.Správa TNP Praha (E-1)

Mečislav BORÁK – Dušan JANÁK, *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*, Opava – Šenov u Ostravy 1996.

Karel KAPLAN, *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*, Praha 1992.

Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948 – 1954, Sborník z konference, Opava 30. října 1991, Opava 1991.

Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955, Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. října 2000 v Praze, příloha čas. České vězeňství č.3/2001.

Výročí vězeňských zařízení v roce 2009

Alena Kafková

Uplynulý rok 2008 se zapsal do historie vězeňství celou řadou významných výročí trvání vězeňských zařízení. Za připomenutí stojí několik stoletých výročí – naše druhá nejstarší věznice Mírov oslavila 150. jubileum, věznice Plzeň byla zřízena před 130 lety, Opava před 120 lety a vazební věznice Litoměřice je v provozu již 100 let. Kulatá výročí oslavily i mladší věznice, např. Rýnovice, Bělušice, Horní Slavkov, Nové Sedlo Příbram, Hradec Králové, Teplice.

I v roce 2009 vzpomeneme výročí některých vězeňských zařízení. Před 120 lety byla zprovozněna jedna z neznámějších českých věznic v Praze na Pankráci. Osmdesát let uplyne od vybudování justičního paláce krajského soudu s věznicí v Ostravě. Jeho výstavba byla zahájena v roce 1926 a dne 16.11.1929 byl justiční komplex zprovozněn. S větším časovým odstupem vznikalo vězeňské zařízení v Ostrově nad Ohří, a to zřízením stanice Sboru vězeňské stráže (SVS) Ostrov dnem 15.6.1949. S desetiletým odstupem vznikala dvě další vězeňská zařízení, dnem 1.3.1959 pracovní útvar Oráčov v rámci nápravně pracovního tábora (NPT) Sýrovice a dnem 15.6.1959 NPT Heřmanice. Mnohem později, dnem 1.7.1979 byl zřízen nápravně výchovný ústav Kuřim. Ohlédnutím do minulosti si stručně připomeneme počáteční etapu vývoje některých uvedených věznic.

C.k. mužská zemská trestnice v Praze (tak zněl oficiální název v letech 1889 až 1918 v rámci rakouského vězeňství) byla vybudována v letech 1885-1889 jako kapacitní náhrada za hygienicky nevyhovující a dnes již neexistující tzv. svatováclavskou trestnici v Praze Na Zderaze. Objekt projektoval Franz Maurus, hlavní inženýr Ministerstva práv (spravedlnosti) a náklady na stavbu dosáhly celkové výše přibližně 1 mil. 200 tisíc zlatých. Osu areálu tvořily vstupní budova, čelní budova, administrativní budova a kaple. Za ní byla postavena strojní a kuchyňská budova s parní kotelnou, prádelnou a kuchyní. Dále byla postavena nemocnice a kolem ní zřízena zahrada. Napravo a obdobně nalevo od středu areálu vznikla 3 křídla ve tvaru „T“ k umístění vězňů v samovazbě a vazbě společné. Mezi křídly vězeňských budov byly umístěny vycházkové dvory a v jejich rozích postaveny 4 jednopatrové budovy k zaměstnávání vězňů. Celý areál byl obehnán pětimetrovou ohradní zdí se zkosenými rohy, ke kterým byly přistavěny další menší objekty, které sloužily jako sklady a umrlčí komora. Za zdí byla dále vybudována plynárna k zajištění vlastního osvětlení a 2 obytné domy pro dozorce vězňů.

Trestnice byla určena pro odsouzené muže k výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře a k výkonu trestu mladých odsouzených (ve věku 14-21 let) v podmínkách odlišného režimu. Trest žaláře byl vykonáván jako dočasný (zpravidla od 6 měsíců do 20 let) nebo doživotní, a to ve vazbě společné nebo samovazbě. Šlo zejména o pachatele trestných činů velezrady, vzbouření, veřejného násilí, zneužití moci úřední, padělání, rušení náboženství, násilného smilstva, vraždy, zabití, loupeže, podvodu, krádeže, žhárství, dvojnásobného manželství, atd. Dne 11.9.1889 byli

do trestnice na Pankrác přemístění první (nemocní a neduživí) trestanci a následujícího dne pak eskortování ostatní zdraví trestanci. Celkem bylo přijato cca 800 osob.⁹⁸ Způsob věznění, základní práva a povinnosti upravoval pro každou kategorii vězňů Domácí řád (odlišný pro všední dny, neděle a svátky) a jeho porušování bylo přísně disciplinárně trestáno. Všichni dospělí trestanci měli povinnost pracovat. Byli zařazováni buď uvnitř trestnice na mechanické práce (např. lepení papírových obálek a sáčků, draní peří) nebo řemeslné práce v dílnách (truhlárně, pekárně, zahradě apod.), ale i mimo trestnici (při regulaci toků). Mladí trestanci ve věku 14-21 let a negramotní dospělí trestanci do 35 let věku se zúčastňovali povinného školního vzdělání. K tomu jim sloužily učebny, knihovna a kabinet učebních pomůcek. Bohoslužby ve vězeňské kapli byly pro věřící trestance nařízeny dvakrát týdně nebo u příležitosti svátku a narozenin rakouského císaře a císařovny. Nekatoličtí trestanci (evangelíci a židé) se zúčastňovali bohoslužeb ve zřízených modlitebnách.⁹⁹

Za činnost trestnice odpovídal vrchní ředitel. Z dostupných pramenů vyplývá, že jako první byl ministrem spravedlnosti jmenován ředitel Čermák. Po jeho odchodu tuto funkci vykonával Jaromír Janota a po něm pokračoval Emil Lehmann. Další vedoucí funkce byly obsazovány úředníky vězeňské služby správní, kteří měli maturitu a odbornou vězeňskou kvalifikaci. Za strážní a dozorčí službu zodpovídali inspektoři vězeňské služby strážní, kteří byli vybíráni z nejzkušenějších vrchních dozorců. Výkon strážní služby zajišťovali členové vězeňské stráže, a to vrchní dozorcí, dozorcí podúředníci, dozorcí a pomocní dozorcí. Mezi zaměstnance trestnice patřil též učitel, duchovní správce a lékař. Správu a dozor nad trestnicí vykonával vrchní státní zástupce.

S c.k. mužskou zemskou trestnicí úzce souvisí i vznik vězeňského hřbitova na Zelené lišce. Na základě intervence obcí v působnosti michelské fary byl začátkem února 1890 na uvedeném obecním hřbitově, v jeho jižní části, zřízen a poté posvěcen samostatný a zcela oddělený hřbitov pro trestance. Zde našli poslední odpočinek ti, kteří zemřeli v pankrácké trestnici v důsledku nakažlivé nemoci nebo v letních měsících, popř. ti, kteří si pohřeb předplatili. V ostatních případech byli zemřelí trestanci předáváni patologickému ústavu v Praze k pitevním účelům. Tělo trestance bylo nejprve dopraveno do márnice, která stála v těsné blízkosti vězeňské nemocnice. Odtud byla rakev s nebožtíkem v den pohřbu vynesena a prostrčena otvorem za ohradní zeď trestnice. Tam již čekalo sedm vybraných trestanců a čtyři muži vězeňské stráže s nabitými puškami, aby pěšky dopravili rakev polními cestami na hřbitov. Zemřelý byl pohřben do připravené jámy a do čela hrobu zasazen prostý dřevěný kříž, číselně označen podle pořadí pohřbu vždy v řadách po dvaceti. Zcela odděleny, vždy stranou od ostatních, byla i v této části hřbitova

⁹⁸ Kabinet dokumentace a historie VS ČR (dále jen KDH), Pamětní kniha Svatováclavské fary c.k.zemské trestnice v Praze, založená na základě výnosu vysokého zemského presidia ze dne 31. srpna 1835, č.j. 5952, začínající rokem 1836, s. 190, 192.

⁹⁹ KDH, Domácí řád pro c.k. mužskou trestnici v Praze (vyjma oddělení pro trestance mladého věku) ze dne 28. května 1889, č. 8091/min. pr., s.1.

pohřbívána těla sebevrahů. Pohřeb byl zakončen zvoněním hřbitovního zvonu. Do vězeňského oddělení na Zelené lišce se vcházelo od silnice na západní straně a stopy po tomto vchodu jsou dodnes patrné. Pohřby se konaly bez přítomnosti příbuzných a známých, neboť těla zemřelých nebyla v té době rodině vydávána.¹⁰⁰

C. k. mužská zemská trestnice Praha – Pankrác (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Další výročí úzce souvisí s těžbou uranové rudy na Slavkovsku a Jáchymovsku. V padesátých letech minulého století se zdejší uranové doly staly prostředkem represe a nelidského zacházení desetitisíců politických vězňů tehdejšího režimu. Před šedesáti lety, došlo ke zřízení samostatné Stanice SVS Ostrov. Tomu předcházela vznik odloučeného trestaneckého pracovního oddílu trestního ústavu v Plzni (dne 1.3.1949, krycí označení C), který byl umístěn v tehdy nově zřízeném táboře *Vykmanov*, vybudovaném původně pro účely ministerstva vnitra. Jeho řízením byli pověřeni 2 příslušníci Sboru vězeňské stráže (SVS), vrchní strážmistr Cígler a strážmistr Andre. Ke střežení byli povoláni příslušníci Sboru národní bezpečnosti (SNB) útvaru Jeřáb. Do tábora nastoupilo v březnu 209 trestanců a do konce dubna přibylo dalších 753 osob. Vězni pracovali zpočátku výhradně na vnitřní úpravě tábora a při povrchových pracích pro Jáchymovské doly a od

¹⁰⁰ Alena KAFKOVÁ, *Trestanecký hřbitov v Praze na Zelené lišce*, in: *Historická penologie* č. 1/2004, Praha 2004, s. 15-19.

května byli pracovně nasazeni v uranových dolech. Po zřízení druhého trestaneckého pracovního tábora na *Mariánské* (dne 4.6.1949, krycí označení B), který byl také podřízen trestnímu ústavu v Plzni, byla přemístěna část vězňů z Vykmanova a pracovně zařazeni na šachty Eva a Adam. Velitelem tábora na Mariánské se stal vrchní strážmistr SVS František Kozák a ve Vykmanově vrchní strážmistr Josef Pytlík z trestního ústavu v Plzni. Vzhledem k narůstajícímu stavu vězňů a k nutnosti utajit z bezpečnostních důvodů stavy táborů a jejich umístění, dochází v polovině června 1949 k významné změně v organizaci ostrovského vězeňského zařízení.

Dnem 15.6.1949 je zřízena samostatná **Stanice SVS Ostrov**, která svým zvláštním postavením podléhala přímo ministerstvu spravedlnosti – velitelství SVS. Velitelství stanice bylo umístěno v táboře Vykmanov (od února 1950 pak v Ústředním táboře u dolu Bratrství) a jejím velitelem jmenován vrchní strážmistr SVS František Záhrobský, který funkci vykonával po celou dobu až do předání stanice ministerstvu národní bezpečnosti (MNB) v roce 1951. Jeho zástupcem byl vstržm. František Cajthaml. Službu zajišťovalo celkem 11 příslušníků SVS, tento počet se během roku zvýšil a k 31.3.1950 dosáhl stav stanice počtu 64 příslušníků. Vnější ostrahu táborů, pracovišť, všech důlních objektů a odvody vězňů na pracoviště prováděli nadále pouze příslušníci SNB útvaru Jeřáb. Za ministerstvo spravedlnosti – velitelství SVS odpovídali za stanici Ostrov pouze 3 osoby, por. Karel Martínek a občanští zaměstnanci dr. Miroslav Palát a Nedvěd, kteří jako jediní byli oprávněni vykonávat kontrolní činnost. Stanice Ostrov neměla v té době telefonické spojení a nedisponovala žádným dopravním prostředkem.¹⁰¹

Pronikavý růst počtu vězňů vyžadoval zřizování nových táborů a tak v průběhu let 1949-1950 spadaly do správy velitelství stanice další zprovozněné pracovní tábory: *Horní Slavkov – tábor XII* (od 2.7.1949, úřední a tajné označení X, velitelem por. Jiří Machota), *Eliáš* (od 29.7.1949, úřední a tajné označení N, velitelem štábní strážmistr Candra), *Rovnost* (od 15.9.1949, úřední a tajné označení D, velitelem Albín Dvořák), *Svornost* (od 4.12.1949, úřední a tajné označení K, velitelem por. Slánský), *Ležnice* (od 26.1.1950, úřední a tajné označení O, velitelem Václav Laur), *Ústřední tábor* (od 4.2.1950, úřední a tajné označení D, z důvodu většího utajení přemístěno sem velitelství stanice z Vykmanova) a *Bratrství* (od 21.2.1950, úřední a tajné označení M, velitelem Pták). K podřízené součásti stanice patřilo též zvláštní vězeňské oddělení nemocnice v Karlových Varech, zřízené v roce 1950 s 36 lůžky. Většina táborů byla převzata po německých válečných zajatcích, kteří byli z tohoto prostoru postupně odsunuti a nahrazováni československými vězni. Zvyšování těžby uranové rudy pro potřeby Sovětského svazu vyžadovala další pracovní síly. Na základě dohody mezi Jáchymovskými doly a ministerstvem spravedlnosti ze dne 21.10.1949 o pracovním nasazení vězňů, začalo období nebyvalého přísunu vězněných osob. Politické vězně doplnilo množství vězňů kriminálních a retribučních. Krajské soudní věznice na Moravě měly naříděno do Ostrova posílat

¹⁰¹ Národní archiv (dále jen NA) Praha, f. SSNV, Zpráva o vzniku Stanice SVS v Ostrově, sv. 25/1.

trestance neschopné práce v hlubinných dolech na Ostravsku a trestance odsouzené státním soudem. U krajských soudních věznic v Praze, Plzni, Mostu, Olomouci a Brně byla zřízena sběrná střediska pro odesílání vězňů do Ostrova. Také revize pracovního nasazení v již zřízených trestaneckých pracovních oddílech měly za úkol získat do Ostrova co nejvíce trestanců s dlouhodobými tresty.¹⁰²

Všechny tábory byly obehnané dvojitým (případně i trojitým) oplocením z ostnatého drátu o výšce 2,5 až 3,5 m a na vnějších rozích postaveny strážní věže s osvětlením (tzv. špačkárny), vysoké kolem 6 m. Z vnitřní strany oplocení bylo šestimetrové ostřelované pásmo, vyznačené nízkou překážkou také z ostnatého drátu. Vstup vězně do tohoto prostoru znamenal pro strážného použití střelné zbraně bez výstrahy. Vchody z táborů byly po celý den i v noci uzamčeny a zvlášť střeženy. Pokud se tábor nenacházel přímo u dolu, sloužily k přesunům vězňů na jednotlivé šachty, pověstné koridory. V objektu každého tábora stál velitelský barák, dále oděvní a proviantní sklady, kuchyně, různé kůlny, nezbytný „kulturák“ pro politické školení, promítání filmů nebo četbu určených knih a tzv. trestní barák, který sloužil jako korekce. Vězni byli ubytováni v typizovaných přízemních dřevěných barácích, kde se nacházela ještě lékařská ordinace, dílna pro krejčího a obuvníka, skladiště oděvů, umývárna, popř. latrína, chyběly však sušárny, v níž by si trestanci mohli usušit stále mokrý oděv. V táboře musel být prostor pro nástupy (tzv. apely), kde probíhalo několikrát denně dlouhotrvající sčítání vězňů, a to bez ohledu na počasí. Mimořádné nástupy (tzv. filcunky) z nejrůznějších důvodů umožňovaly legálně povolené šikanování vězňů.¹⁰³

Zacházení s vězni v pracovních táborech upravoval do roku 1951 platný Domácí řád pro věznice krajských soudů.¹⁰⁴ Jeho dodržování však bylo nedůsledné a problematické. Svědectví o špatných životních a pracovních podmínkách vězňů dokládají nejen archivní dokumenty, ale i osobní vzpomínky mnoha politických vězňů. Každý tábor fungoval naprosto samostatně a záleželo pouze na veliteli, jaké tam vládly poměry. Časové rozvržení dne vězňů bylo následující: budíček v 5.20 hod., odchod na ranní směnu v 7.00 hod., vydávání oběda od 11. 30 hod., odchod na odpolední směnu ve 12.30 hod., večeře v 17.00 hod. Pravidelné nástupy ke kontrole stavu probíhaly v 6.30, 13.00 a 18.00 hod. Pokud stav nesouhlasil nástup se opakoval.

Jáchymovské doly nedokázaly zajistit náležité ubytování, ubikace byly neustále přeplněné, věžňové se mnohdy střídali na lůžkách podle pracovních směn nebo spali na zemi. Hygienické podmínky byly po celou existenci táborů předmětem neustálých stížností. Na všech táborech byl kritický nedostatek vody, která byla navíc zdravotně závadná a většinou se dovážela cisternami. Ministerstvo spravedlnosti nedostatečně vybavovalo odsouzené prádlem, šatstvem, obuví, jídelními miskami a příkrývkami. Chyběly potraviny a otop. Při zajišťování léčebné

¹⁰² Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězeňské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, Sborník archivních prací 2, roč. XLIV, Praha 1994.

¹⁰³ Rudolf TOMÍČEK, *Těžba uranu v Horním Slavkově*, Okresní muzeum Sokolov 2000.

¹⁰⁴ KDĚ, Domácí řád pro věznice krajských soudů. Ministerstvo spravedlnosti 1945.

péče, kterou prováděli převážně lékaři z řad odsouzených, nebyly k dispozici ani nejzákladnější lékařské pomůcky první pomoci.

K povoleným návštěvám byli odsouzení svázeni do Vykmánova, neboť z hlediska státně bezpečnostního nebylo přípustné, aby se příbuzní pohybovali v prostoru Jáchymovských dolů.

Práce v dolech byla velmi nebezpečná a fyzicky namáhavá. Vězni byli často určeni na pracoviště, kde nesměli pracovat civilní zaměstnanci. Pracovali na tři směny, a to i v neděli, bez ochranných pomůcek v silném radioaktivním prostředí. Nejčastěji byli zařazeni v profesích lamač, pomocník lamače, narážeč, důlní dřevič, důlní zámečník, zedník v hlubině, vrátkař, pumpař atd. V důsledku toho, že většina z nich v dolech nikdy nepracovala ani nebyli zpočátku odborně zaškoleni, docházelo k mnoha úrazům, často smrtelným. Práce neschopní vězni na následky lehčích úrazů nebo běžných onemocnění byli umisťováni v táborových nemocnicích stanice SVS, vězni s těžkými úrazy nebo nemocemi byli léčeni ve zvláštním vězeňském oddělení Státní oblastní nemocnice v Karlových Varech. Např. ke dni 7. dubna 1951 bylo v této nemocnici umístěno 36 vězňů.¹⁰⁵ Za sebemenší přestupky nebo nesplnění vysoké pracovní normy byli vězňové trestáni nejčastěji prodloužením pracovní doby, snížením dávek jídla, zákazem návštěv rodinných příslušníků, dopisováním nebo umístěním do korekce (bunkru). V této nevytápěné cele s nízkým stropem, bez oken a větrání, nezřídka spoutáni k betonové podlaze, byli nuceni strávit někdy i dva měsíce.

Vzhledem k neutěšeným životním podmínkám v táborech a přes všechna bezpečnostní opatření, docházelo k útěkům vězňů, zejména z pracovišť, kde se naskytla možnost navázat kontakt s civilními zaměstnanci. K prvnímu hromadnému útěku 19 vězňů došlo dne 24.7.1949 z tábora Horní Slavkov a za týden dne 31.7.1949 provedlo hromadný útěk 5 trestanců z tábora Eliáš. Po útěku 7 trestanců dne 7.9.1949 z tábora Vykmánov byl dokonce zatčen příslušník SVS podstržm. Lamperský, kterému byl útěk dáván za vinu. Další 7 vězňů uprchlo z pracoviště Mariánská dne 5.9.1950. Po nastalých represích a vybudované síti informátorů z řad převážně kriminálních vězňů se počet útěků snížil. Již od začátku fungování stanice SVS Ostrov vzhledem k postupné koncentraci táborů byl vyvíjen tlak MNB na převzetí vězeňství v tomto prostoru (označovaném „O“) do své pravomoci a naprostou izolaci celého prostoru. Kontrolní činnost na pracovištích nesměli vykonávat příslušníci SVS, vstup byl orgány útvaru Jeřáb povolen výjimečně jen veliteli stanice F. Záhrobskému, který při tak velkém počtu vězňů mohl tuto činnost zvládnout spíše symbolicky. Nedůvěra a napjatá atmosféra mezi příslušníky Stb útvaru SNB Jeřáb a velitelstvím SVS vedlo k nezákonnému zatčení a vyšetřování pracovníků SVS, F. Záhrobského, K. Martínka, Halouzka, Illa, Vybírala, Stloukala, Čecha a Nastoupila dne 4. a 5.6.1951 pro údajnou sabotáž. Později byli všichni jmenovaní rehabilitováni a většina z nich nadále sloužila v SVS.¹⁰⁶

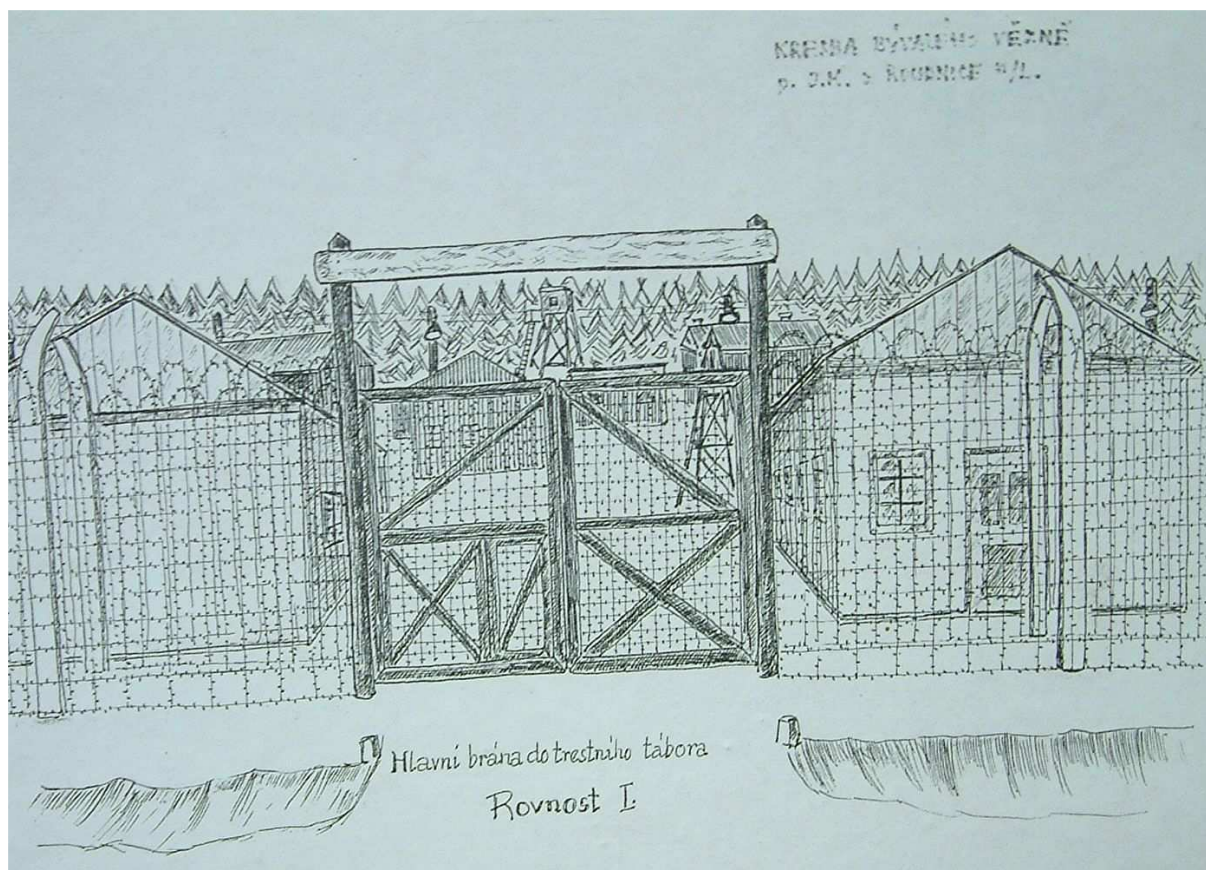
¹⁰⁵ NA Praha, Klosův archiv, Zpráva pro s. velitele SVS ze dne 11. dubna 1951, svazek 77, T 631a).

¹⁰⁶ NA Praha, f. SSNV, Ostrov, sv. 8.

K převzetí stanice SVS Ostrov do pravomoci MNB po mnoha jednáních na ministerstvu spravedlnosti skutečně došlo. Na základě písemného pokynu tehdejšího velitele SVS škt. Zaorala bylo v pátek dne 25.5.1951 započato s předáváním, 26.5. převzali příslušníci MNB vězeňské oddělení Státní oblastní nemocnice v Karlových Varech a do 29.5. postupně všechny pracovní tábory. Dnem 1.6.1951 přestávají příslušníci SVS odpovídat za vnitřní správu vězeňských táborů v uranové oblasti.

Stanice v Ostrově byla vyňata z dohlídkové pravomoci okresních prokurátorů v Jáchymově a v Chebu a dozor nad ní a jejími podřízenými pracovními útvary příslušel krajskému prokurátorovi.

Přesný počet vězňů, kteří zemřeli při výkonu trestu ve vězeňských táborech není dosud zjištěn. Lze však konstatovat, že k nejčastějším důvodům úmrtí patřily následky z těžkých pracovních úrazů, zastřelení na útěku nebo sebevraždy.

Trestní tábor Rovnost I. – kresba bývalého politického vězně (Muzeum třetího odboje v Příbrami)

Padesát let své historie si připomene v roce 2009 dnešní věznice Heřmanice. Nové vězeňské zařízení bylo uvedeno do provozu dne 15. června 1959 Rozkazem ministra vnitra pod názvem **Nápravně pracovní tábor Ostrava-Heřmanice**.¹⁰⁷ Rozhodnutí o jeho výstavbě vydala Správa nápravných zařízení (SNZ) v dubnu 1959

¹⁰⁷Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. A 6/3 – tajné rozkazy MNB a MV. Rozkaz ministra vnitra (RMV) č. 78 o zřízení nápravně pracovního tábora Ostrava-Heřmanice ze dne 17. července 1959.

vzhledem ke stále větší potřebě pracovních sil při zabezpečování plánu těžby uhlí v dolech Ostravsko-karvinského revíru. V květnu bylo započato se stavbou oplocení a strážních věží. V areálu tábora byla postavena zděná administrativní budova, kde se v přízemí nacházela ošetrovna a zubní ambulance pro odsouzené. K ubytování odsouzených byly určeny čtyři dřevěné budovy. V další dřevěné budově byla umístěna jídelna pro odsouzené a výkon kázeňských trestů. Nacházela se zde též kantýna pro odsouzené i civilní zaměstnance. Do dokončení ústavní kuchyně byla strava připravována v polních kuchyních.

Do nově zřízeného NPT bylo podle údaje v útvarové kronice přemístěno cca 800 mužů.¹⁰⁸ Z oficiálních statistických údajů vyplývá, že k 1.1.1960 činil celkový stav 532 odsouzených.¹⁰⁹ Způsob výkonu trestu odnětí svobody vycházel z „Řádu pro nápravně pracovní tábory MV“, vydaného v roce 1955¹¹⁰, který uplatňoval diferenciaci odsouzených podle sovětských zkušeností. Odsouzení za protistátní trestné činy byli rozmisťováni a drženi odděleně od ostatních vězňů. Veškerou činnost odsouzených určoval tzv. denní pořádek, stanovený rozkazem náčelníka tábora. Porušení všech platných předpisů a nařízení bylo kázeňsky trestáno. Práceschopní vězni byli povinni pracovat, a to podle stanovených norem. Lékařská komise je podle zdravotního stavu rozdělovala do tří pracovních skupin. Po proškolení byla většina z nich zařazena na hlubinná pracoviště „Dolu Rudý Říjen“. Délka pracovní doby byla sice stanovena na 48 hodin týdně při osmihodinové denní pracovní době, nebyla však dodržována, neboť závisela na splnění denního plánu těžby uhlí. Po skončení zaměstnání a ve dnech pracovního klidu se vězni zúčastňovali odborného školení a tzv. kulturně osvětové práce. Tu prováděli kulturně osvětoví pracovníci formou přednášek referátů, besed, čtením denního tisku, organizováním masového, technického školení vězňů, kolektivním navštěvováním filmů nebo poslechem rozhlasových vysílání. Knihovna pro odsouzené nebyla v té době zřízena, ani nebyla prováděna sportovní činnost. V roce 1961 byly vydány nové předpisy, upravující výkon trestu odnětí svobody a provádění nápravně výchovné činnosti: Řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných zařízeních z 10.1.1961 a Směrnice pro nápravně výchovnou činnost mezi odsouzenými v nápravných zařízeních MV z 20.3.1961. Rozhodujícím kritériem kategorizace odsouzených byla třídní charakteristika a nikoliv hloubka a druh narušení. Odsouzení byli rozdělováni do tří základních diferenciačních skupin: A – odsouzení z řad pracujících, B – odsouzení z řad bývalé buržoazie a zvláště nebezpeční, C – protispolečenské a deklasované osoby (recidivisté). Zařazení do příslušné skupiny prováděly komise, určené náčelníkem NPT. V rámci všech skupin dále existovala vnitřní diferenciaci.

¹⁰⁸ KHD, Kronika útvaru SNV-Heřmanice vyznamenaného státním vyznamenáním za zásluhy o výstavbu.

¹⁰⁹ KDH, Rozbor stavu vězňů k 1.1. 1960, s. 30, neuspořádáno.

¹¹⁰ ABS, f. A 6/3-818, TR MV č. 91/1955. Řád pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra. Ministerstvo vnitra - Praha 1955. NZ-zákl-II-2 ze dne 1. dubna 1955.

Na základě vyhlášené amnestie prezidenta republiky ze dne 9.5.1960 nedošlo k podstatnému snížení početního stavu vězňů. Bylo propuštěno celkem 34 osob, z toho 29 odsouzených za kriminální trestné činy a 5 odsouzených za protistátní trestné činy.¹¹¹

Za činnost NPT odpovídal náčelník. Jako první byl do funkce jmenován npor. Rudolf Knězek. Po půl roce ho vystřídal kpt. Miroslav Weiss, ustanovený do funkce dne 25. ledna 1960. Za jeho působení ve funkci náčelníka docházelo k častým případům fyzického násilí na odsouzených, aniž by situace takového zásahu vyžadovala. Z tohoto důvodu bylo proti němu, dalším funkcionářům a příslušníkům zahájeno dne 28. dubna 1961 orgány zvláštní inspekce správy NZ vyšetřování pro porušení povinností veřejného činitele. K soudnímu postihu byli předáni jen vedoucí funkcionáři kpt. Weiss, por. Fišar a por. Stromšík. Všichni jmenovaní byli vojenským soudem v Olomouci dne 11.7.1961 odsouzeni k podmíněným trestům a náčelník M. Weiss dne 19.7.1961 propuštěn ze služeb MV.¹¹² Nedostatky v řízení NPT řešila správa Sboru nápravné výchovy (SNV) jmenováním nového vedení, v dubnu 1961 byl do čela útvaru jmenován npor. Miloslav Košulič a jeho zástupce npor. Josef Kotoulek.

Výkon služby v době založení tábora zajišťovalo pouze 36 příslušníků, přemístěných většinou z věznice v Ostravě. V červnu 1960 se stav podle zápisu v útvarové kronice zvýšil na 80 příslušníků, z toho bylo 14 důstojníků a 66 praporčíků. Jejich špatné pracovní a ubytovací podmínky, přetíženost v délce služby nebo malá zapracovanost a zodpovědnost se odrazily v řadě závažných nedostatků ve výkonu služby. Značné problémy byly i se členy závodní stráže, kteří vykonávali ostrahu tábora. Nedbalé střežení a odchody ze strážních stanovišť mělo za následek několik útěků vězňů. Ke zlepšení početního stavu příslušníků došlo až příchodem dalších příslušníků ze zrušeného útvaru SNV v Uherském Hradišti. Stále však přetrvávaly problémy s jejich ubytováním.

Dohled nad výkonem trestu prováděl prokurátor, v jehož obvodu se trest vykonával. Občanskou kontrolu zajišťovaly komise, složené z poslanců Národního shromáždění. Bez zvláštního povolení měli právo provádět inspekční prohlídky v NPT ministr vnitra a jeho náměstci, náčelník správy NZ a jeho zástupci, generální prokurátor a jeho náměstek a dohlížející prokurátor v rámci kraje.

Ke dni 1.3.1961 docházení ke změně NPT Ostrava-Heřmanice na Ústav nápravných zařízení (ÚNZ) Ostrava-Heřmanice.¹¹³

¹¹¹ NA Praha, f. SSNV. Zpráva o přípravě a provedení amnestie prezidenta republiky z 9.5.1960 v nápravných zařízeních, příloha č.1. SNZ-0072/20-1960.

¹¹² Tamtéž. Informace pro ministra vnitra soudruha L. Strouhala, č.j. SNZ 062/5012-61.

¹¹³ Na základě nařízení ministra vnitra č. 6 ze dne 4.2.1961 bylo zavedeno (v zájmu utajení dislokace vězeňských zřízení a k odstranění potíží při používání názvů věznice a nápravně pracovní tábory při jednání s úřady i soukromými osobami) jednotné označení ve znění „útvary nápravných zařízení ministerstva vnitra“ (ÚNZ MV). zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním s účinností od 1.1.1962 bylo stanoveno, že trest odnětí svobody se vykonává v nápravných zařízeních ministerstva vnitra. Archiv Vězeňské služby Skuteč, f. A 6/5, inv.č. 436.

Původní objekty NPT Ostrava Heřmanice (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Třicet let činnosti jako samostatné vězeňské zařízení oslaví v roce 2009 věznice Kuřim. Rozkazem ministra spravedlnosti ČSR byl dnem 1. července 1979 zřízen **Nápravně výchovný ústav v Kuřimi** v rámci Sboru nápravné výchovy ČSR.¹¹⁴ Tím došlo k odloučení dosavadní pobočky, umístěné přímo v areálu panelárny závodu n.p. Prefa Brno (v provozu v letech 1956-1979) od tehdejšího Nápravně výchovného ústavu Brno, kde odsouzení muži pracovali při výrobě stavebních dílců a betonových prefabrikátů pro bytovou a průmyslovou výstavbu Jihomoravského kraje. Výstavba nového útvaru byla zahájena v roce 1977 podle schváleného projektu n.p. Stavoprojekt Brno a stavbou pověřeny pozemní stavby Gottwaldov, závod Hodonín. Plánovaný rozpočet činil 60 mil. korun. Dne 30. ledna 1981 byly nové objekty slavnostně předány do provozu. Třípatrové budovy pro ubytování odsouzených postavené podélně proti sobě vytvořily uzavřený celek s prostornou nástupní plochou. V přízemní budově za ubytovnami bylo umístěno zdravotní středisko a oddělení pro výkon kázeňských trestů. Přední trakt ústavu tvořila kuchyně s velkou jídelnou, která sloužila současně jako kinosál. V roce 1980 byla dobudována vnější signálně zabezpečovací technika H-3. Za ostrahovým pásmem se nacházela velitelská budova, dále pak garáže, autodílny a kotelna. V těsné blízkosti celého areálu byla postavena ubytovna pro příslušníky. Toto prostorové řešení věznice zůstalo prakticky zachováno do současnosti.

¹¹⁴ NA Praha, f. SSNV, Rozkaz ministra spravedlnosti ČSR č. 3/1979, č.j. SSNV-346/406-79.

Nápravně výchovný ústav (NVÚ) v Kuřimi byl určen pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených mužů ve II. nápravně výchovné skupině.¹¹⁵ Právní poměry odsouzených upravoval Řád výkonu trestu odnětí svobody a některé další obecně platné předpisy. K dosažení účelu výkonu trestu byla s odsouzenými prováděna tzv. nápravně výchovná činnost (NVČ) na základě vzájemného působení stanoveného pořádku a kázně (režimu), pracovní výchovy a kulturně výchovné práce (KVP). Nový zákon již umožňoval, aby s odsouzenými pracovali středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní příslušníci ve funkcích vychovatelů, sociálních pracovníků, učitelů, pedagogů a psychologů. Funkce režimu spočívala v dodržování ústavního řádu a časového rozvrhu dne v NVÚ i na pracovištích a jeho porušování bylo kázeňsky trestáno. Zařazování odsouzených do práce se provádělo podle schválené bilance pracovních sil pro dané období a rozhodovala o něm zařazovací komise, které předsedal náčelník oddělení NVČ. Hlavním zaměstnavatelem zůstal i po osamostatnění bývalé pobočky závod Prefa, n.p. Brno. Odsouzení pracovali i pro další hospodářské organizace: např. Agrozet, k.p. Zetor Brno, Elektrotechnické závody J. Fučíka Brno, Rosické uhelné doly, k.p. Zvýšiv u Brna, Kovošrot, k.p. Brno, Ingstav, n.p. Brno, dále na vlastní investiční výstavbě nebo ve vnitřním provozu.¹¹⁶ V rámci tehdejšího úsilí o rozvoj pracovní aktivity a iniciativy odsouzených bylo podporováno soutěžní a závazkové hnutí, odsouzení soutěžili o titul „Vzorný pracovník“ nebo „Brigáda vzorné práce“. Jednou z nejvýznamnějších forem KVP byla organizace kursů občanské nauky, kterými procházeli všichni odsouzení. Podle uvedeného plánu se dále pořádaly přednášky, besedy a povinné sledování televizních novin. Ústavní knihovna byla vybavena politickou, odbornou a beletristickou literaturou. Ubytovací kapacita vězňů se postupně zvyšovala, zatímco k 1.1.1981 činil stav odsouzených celkem 366 osob, v roce 1984 se zvýšil na 900 osob.¹¹⁷

Náčelníkem NVÚ byl jmenován pplk. Josef Kotoulek (do té doby zástupce náčelníka odboru NVČ správy SNV ČSR), který tuto funkci zastával v letech 1979-1987. Po jeho odchodu do důchodu převzal funkci mjr. Jaroslav Honzík. Ze statistických údajů vyplývá, že celkový stav příslušníků se v 80. letech pohyboval od 174 do 182 osob.¹¹⁸ Ke střežení útvaru, pracovišť a k posílení bezpečnosti eskort byla v roce 1980 zavedena služební kynologie.

Dozor nad výkonem trestu odnětí svobody byl prováděn orgány prokuratury a občanskou kontrolu nad výkonem trestu zajišťovaly komise České národní rady.

¹¹⁵ Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

¹¹⁶ NA Praha, f. SSNV. Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1988, s. 25.

¹¹⁷ NA Praha, f. SSNV. Výroční zpráva o stavu vězňů k 1.1.1981 a vývojových tendencích ve složení vězňů na území ČSR v r. 1980, č.j. SSNV-05-4/náč/401-81. Ročenka Sboru nápravné výchovy ČSR za rok 1980, s. 66.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 101.

Pracoviště Prefa Brno (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Použité prameny a literatura:

Národní archiv Praha:

- f. SSNV, Ostrov, sv. 8.
 - Zpráva o vzniku stanice SVS v Ostrově, sv. 25/1.
 - Rozkaz ministra spravedlnosti ČSR, č. 3/1979.
 - Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1988.
 - Výroční zpráva o stavu vězňů k 1.1.1981 a vývojových tendencích ve složení vězňů na území ČSR v r. 1980.
- Klosův archiv, svazek 77, T 631a).

Archiv bezpečnostních složek:

- f. A 6/3 tajné rozkazy MNB a MV.

Archiv Vězeňské služby Skuteč, f. A 6/5, inv.č. 436.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Kronika útvaru SNV-Heřmanice vyznamenaného státním vyznamenáním za zásluhy o výstavbu.
- Pamětní kniha Svatováclavské fary C.k.zemské trestnice v Praze, založená na základě výnosu vysokého zemského presidia ze dne 31. srpna 1835, č.j. 5952, začínající rokem 1836.
- Přehled o dislokaci vězeňských zařízení na území ČR, MS ČSR, Správa Sboru nápravné výchovy, 1974.
- Ročenka Sboru nápravné výchovy ČSR za rok 1980.

- Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.
- Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze (vyjma oddělení pro trestance mladého věku).
- Domácí řád pro věznice krajských soudů. Ministerstvo spravedlnosti 1945.

Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Jindřich HOLCMAN, *Nepokořeni*, Frýdek-Místek 1999.

Alena KAFKOVÁ, *Trestanecký hřbitov v Praze na Zelené lišce*, in: *Historická penologie* č. 1/2004, Praha 2004

Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězeňské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, *Sborník archivních prací* 2, roč. XLIV, Praha 1994.

Rudolf TOMÍČEK, *Těžba uranu v Horním Slavkově*, Okresní muzeum Sokolov, 2000.

Pankrácká věznice v období první republiky

Aleš Kýr

Pankrácká věznice ve 20. letech 20. století (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

V roce 1918 přešla pankrácká c.k. mužská trestnice do majetku československého státu a sloužila původnímu účelu do roku 1926, kdy se stala soudní (vazební) věznicí Zemského soudu trestního v Praze na Karlově náměstí. V roce 1929 pokračovala ve své činnosti jako soudní věznice Krajského soudu trestního v Praze, jehož sídlem se stal v roce 1933 nový justiční palác, postavený v bezprostřední blízkosti. Po překonání hospodářských potíží státu bylo započato s modernizací věznice. V roce 1920 byla zrušena vlastní plynárna, vyrábějící plyn především k osvětlení areálu věznice i jednotlivých budov. Současně byla věznice připojena na městský rozvod plynu a elektřiny a došlo k elektrifikaci všech osvětlovacích těles ve vnějších prostorech i uvnitř budov. V průběhu roku 1922 byly upraveny cely pro oddělení mladistvých vězňů a vzniklo oddělení vězeňské nemocnice pro těhotné ženy a matky po porodu, které bylo využíváno pro trestanky z celé republiky. V průběhu roku 1926 bylo upraveno křídlo „A“ společných vazeb pro trestanky, 24 cel v křídlech „C“ a „A“ samovazeb přestavěno na společnou vazbu a suterén kancelářské budovy využit ke zřízení přijímacích cel. Stavební úpravy věznice byly dokončovány v letech 1928 – 1930. Ubytovací kapacita se zvýšila z 811 na 1169 míst, vzniklo 13 dílen, pokračování škola a vstupní (čelní) budova byla

adaptována pro kanceláře vyšetřujících soudců. Z této budovy vedla podzemní chodba do nově vybudovaného justičního paláce.¹¹⁹

Složení vězňů a početní stav

V letech 1918 -1926 byli v pankrácké trestnici nadále umisťováni odsouzení muži (trestanci) k výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře a mladí (nedospělí) odsouzení ve věku od 14 do 21 let k výkonu trestu zavření. Se vznikem soudní věznice zde byly umisťovány osoby k výkonu vyšetřovací vazby a zjišťovací soudní vazby. Dále odsouzení muži a ženy (trestanky) k výkonu všech druhů trestů odnětí svobody podle stupně přísnosti (vězení, tuhé vězení, žalář, těžký žalář), avšak v případě trestů žaláře nejdéle do 1 roku. Muži byli odděleni od žen, vyšetřovanci od trestanců a mladí odsouzení ve výkonu trestu zavření od starších vězňů. Na základě zákona č.123/1931 Sb., o státním vězení vzniklo oddělení pro výkon trestu tzv. politických provinilců s uloženým trestem odnětí svobody do 6 měsíců. Domácí řád pro věznice krajských soudů též umožňoval umisťování osob dopravovaných k soudům, k výkonu pořádkových trestů, uložených pro svévoli a neposlušnost v řízení trestním a civilním a osob, na které byla uvalena zjišťovací nebo exekuční vazba v civilním řízení. V roce 1927 se v pankrácké věznici nacházelo celkem 701 vězňů, z toho 624 mužů a 77 žen.¹²⁰

Zacházení s vězni

Vězni ve vyšetřovací vazbě byli ubytováni odděleně pokud se jednalo o spolupachatele, dále od vězňů v zjišťovací a exekuční soudní vazbě, ostatních vězňů a trestanců. Mladí vyšetřovanci ve věku od 14 do 21 let byli ubytováni vždy jednotlivě. Všem vyšetřovancům byly ponechány osobní věci s výjimkou předmětů, které mohly být použity k maření účelu vazby, pokusu o útěk nebo ublížení na zdraví. Bylo jim dovoleno používat vlastní prádlo a oděv, ale k pokrytí hlavy museli nosit vězeňskou čepici (muži) nebo bílý šátek (ženy). Od roku 1929 byli označováni červenými páskami na levém rukávu a pokrývky hlavy byly zrušeny. Mohli používat též vlastní ložní prádlo. Praní prádla a čištění oděvů však uhrazovali z vlastních prostředků. Celodenní stravu nebo jednotlivé pokrmy pravidelné stravy si směli opatřovat mimo věznici rovněž vlastním nákladem nebo nákladem svých příbuzných. Tato strava byla nakupována do výše stanoveného finančního limitu

¹¹⁹ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2004, s. 237-238.

Vazební věznice Praha-Pankrác, referát investic a správy nemovitostí, Praha – Pankrác, zemská trestnice – adaptace ve společné vazbě, samovazbách a v kancelářském křídle – povolení k užívání ze dne 8.10.1926. Tamtéž, Praha – Pankrác, adaptace vstupní budovy věznice krajského soudu trestního – povolení k užívání ze dne 16.10. 1930.

Věra ŠPALKOVÁ, *Justiční palác Praha – Pankrác*, Praha 2001, s. 25 – 27.

¹²⁰ Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), knihovna. *Domácí řád pro věznice krajských soudů*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936, § 1.

Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), f. Výnosy prezidia Vrchního soudu v Brně. Zatímni předpisy k provedení zákona ze dne 16.7.1931, čís. 123 sb.z. a n. o státním vězení.

František FLANDERKA, *Z našich trestnic*. In: týdeník Soudní síň, roč. IV, čís. 6 ze dne 5.2.1927.

a dodávána prostřednictvím správy věznice. Osobní hygiena byla umožňována denním mytím na cele, koupelí nohou nejméně jednou týdně a koupelí celého těla nejméně jednou za měsíc. Úprava vlasů a vousů mužů musela odpovídat stavu, ve kterém byli dodáni do věznice, u žen byl vyžadován hladný účes s copem svinutým na temeni hlavy. Pohyb vyšetřovanců na čerstvém vzduchu byl zajišťován prováděním hodinové vycházky ve všedních dnech a dvouhodinové vycházky o nedělích a svátcích. V případě onemocnění vyšetřovance mohl být povolán k vyšetření a ošetření jiný, než vězeňský lékař, ale jeho nařízení musela být v souladu s domácím řádem. Vyšetřovanci měli být zaměstnáváni na základě vlastní volby v rámci pracovních činností ve věznici, pokud nebyly námitky ze strany vyšetřujícího soudce (předsedy hlavního líčení nebo referenta). Z jejich mzdy byla provedena srážka ve výši 30 % na správní výlohy a zbytek z jedné poloviny zadržen k úhradě nákladů výkonu vazby a z druhé poloviny poskytnut k volnému použití. Nákup věcí osobní potřeby byl vymezen vyhláškou z hlediska sortimentu a množství a denně umožňován do výše stanoveného finančního limitu. Nákup kuřáckých potřeb byl povolen osobám, které dovršili 20 let věku, pokud tomu nebránili zdravotní a bezpečnostní důvody. Odesílání dopisů příbuzným a známým a přijímání jejich dopisů bylo dovoleno kdykoliv na základě souhlasu vyšetřujícího soudce (předsedy hlavního líčení nebo referenta). Rozmluva vyšetřovanců s obhájcem před uzavřením obžalovacího spisu byla umožňována jen se svolením vyšetřujícího soudce v jeho úřadovně (hovorně) a za jeho přítomnosti. Po podání obžaloby bylo dovoleno rozmlouvat s obhájcem v nepřítomnosti soudní osoby, ale jen na základě písemného povolení vyšetřujícího soudce (předsedy hlavního líčení nebo referenta). O půjčování knih z vězeňské knihovny rozhodoval rovněž vyšetřující soudce (předseda hlavního líčení nebo referent) a účast na bohoslužbách nebo náboženských cvičeních rozhodoval přednosta soudu na základě stanoviska vyšetřujícího soudce. Kochraně svých práv měli vyšetřovanci podávat „prosby a stížnosti“ vyšetřujícímu soudci (předsedovi hlavního líčení nebo referentovi).¹²¹

*U vězňů ve zjišťovací vazbě v rámci trestního řízení, zjišťovací nebo exekuční vazbě v civilním řízení a výkonu pořádkových trestů, uložených v trestním nebo civilním řízení byly uplatňovány obdobné podmínky věznění jako u vyšetřovanců, pokud šlo o držení osobních věcí, používání oděvu, osobního a ložního prádla, stravování, osobní hygieny, vycházek, lékařského vyšetření a ošetření a nákupu věcí osobní potřeby. Ostatní podmínky byly upraveny přiměřeně podle zásad pro výkon trestu vězení.*¹²²

¹²¹ NA Praha, knihovna. Domácí řád pro věznice krajských soudů §§ 1-17, 30, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936.

ZA Opava, f. Výnosy presidia Vrchního soudu v Brně. Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 19. února 1929 č. 4623/29 o označování vyšetřovanců červenými páskami.

¹²² NA Praha, knihovna. Domácí řád pro věznice krajských soudů, §§ 1-17, 30, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936.

Trestanci ve společné vazbě (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Trestanci ve výkonu trestu vězení (1. stupně), tuhého vězení (2. stupně) a žaláře byli ubytováni na společné ložnici (ve společné vazbě), kde byl ustanoven nejspolehlivější trestanec (tzv. dohlížitel), který odpovídal za dodržování pořádku. Těmto trestancům mohlo být povoleno též užívat vlastní oděv, doplněný vězeňskou čepicí a vlastní osobní a ložní prádlo. V opačném případě museli používat vězeňskou výstroj. Kromě vydané výstroje a svěřených předmětů nesměli mít u sebe jiné věci bez zvláštního povolení. Trestanci v těžkém žaláři nastupovali do samovazby, kde setrvali podle rozhodnutí rady krajského soudu, pověřeného dohledem nad věznicí a teprve potom byli ubytováni na společné ložnici s trestanci téže kategorie. Po celou dobu výkonu trestu nosili vězeňský oděv. Stravu připravovanou mimo věznicí mohli na vlastní náklady do výše stanoveného peněžního limitu odebírat jen trestanci ve vězení prvního stupně. Vězeňská strava byla vydávána třikrát denně: ke snídani polévka (v neděli bílá káva), k obědu polévka, půl litru sytého příkrmu a k tomu dvakrát týdně maso (140 g v syrovém stavu na osobu), k večeři půl litru příkrmu, který byl v létě třikrát týdně nahrazován hustou polévkou. Denní dávka chleba činila 400 g. Nemocným trestancům byla vydávána zvláštní strava podle doporučení lékaře. Podmínky k udržování osobní hygieny trestanců byly stejné jako u ostatních vězňů. Trestancům odsouzeným do těžkého žaláře na víc než 6 měsíců byly týdně holeny vousy a jednou za 2 měsíce stříhány vlasy. Za dobré chování bylo povolováno, aby si v posledních 3 měsících trestu nechali růst vousy a nosili přiměřeně delší vlasy. Z denních vycházek byli vyloučeni trestanci v samovazbě

na základě rozsudkového zstřžení trestu nebo disciplinárního trestu. Pokud samovazba trvala déle než 48 hodin, byli trestanci vyváděni na hodinovou vycházku každý druhý den, odděleně od ostatních vězňů. Všem trestancům poskytoval vyšetření a ošetření pouze vězeňský (ústavní) lékař, který též rozhodoval o způsobilosti k práci a případném přemístění do vězeňské nemocnice. Všichni trestanci – mimo odsouzené do vězení 1. stupně, kteří se stravovali vlastním nákladem nebo svých příbuzných – byli povinni pracovat ve všední dny nejméně 8 hodin. Do pracovní doby se započítávala školní výuka, pokud se konala v době zaměstnání. Při zařazování do pracovní činnosti bylo přihlíženo ke stupni trestu, povolání, způsobilosti k práci, dosavadnímu zaměstnání a stupni vzdělání. Nekvalifikovaní trestanci vykonávali zpravidla mechanické práce (draní peří, lepení obchodních sáčků nebo úředních obálek) nebo pomocné práce v kuchyni (přebírání hrachu, škrábání brambor). Kvalifikovaní – vyučení nebo zaučení pracovali v kuchyni, pekárně nebo v řemeslnických dílnách (soustružnické zámečnické, truhlářské, tkalcovské, krejčovské a obuvnické. Do roku 1926 existovala klempířská dílna, kde byla centrální výroba kbelíků, jídelního nádobí (tzv. šálků) a umyvadel pro potřebu vězeňských zařízení na území ČSR. Trestancům ve vězení 1. stupně byla přidělována práce podle vlastního výběru a náležela jim celá mzda po srážce 30 % na správní výlohy. Ostatním trestancům se poskytovala pouze pracovní odměna podle sazby stanovené ministerstvem spravedlnosti. Z pracovní odměny, popř. mzdy mohli trestanci polovinu použít k nákupu věcí osobní potřeby (vedlejších požitků), podporování své rodiny nebo příbuzných a jiným užitečným účelům (k nákupu knih, učebních pomůcek, hygienických potřeb, apod.). Nespotřebovaná část první poloviny a druhá polovina se ukládala na úrok ve prospěch fondu pro podporování propuštěných trestanců. Úspory byly využívány k úhradě způsobených škod na majetku věznice a vydávány trestancům při jejich propuštění na svobodu. Nákup věcí osobní potřeby (vedlejších požitků) byl umožňován denně odsouzeným ve výkonu trestu vězení 1. stupně a dvakrát týdně ostatním trestancům podle vyhlášky upravující sortiment a množství jednotlivých druhů zboží a do výše stanoveného finančního limitu. Kouření, pití alkoholických nápojů a donášení potravin od příbuzných a známých bylo všem trestancům zakázáno. Odesílání dopisů a přijímání návštěv příbuzných a známých bylo povoleno jednou týdně odsouzeným ve výkonu trestu vězení (1. i 2. stupně) a jednou měsíčně odsouzeným ve výkonu trestu žaláře (1. i 2. stupně). Odesílání a přijímání dopisů podléhalo cenzuře a návštěvy se konaly za přítomnosti vězeňského úředníka s výjimkou návštěv odsouzených ve vězení 1. stupně. Všichni trestanci ve věku do 20 let a starší s uloženým trestem nad 3 měsíce bez náležitého základního vzdělání byli povinni pravidelně se zúčastňovat výuky čtení, psaní a počítání. K sebevzdělávání a účelnému trávení volného času si mohli trestanci půjčovat knihy z vězeňské knihovny. Katolické bohoslužby se konaly pravidelně každou neděli a ve dnech církevních svátků ve vězeňském kostele, evangelické a židovské bohoslužby podle potřeby a okolností v modlitebnách, zřízených k tomuto účelu ve věznici. Účast na bohoslužbě, náboženském vyučování nebo cvičení byla dobrovolná.

K uplatňování a ochraně svých práv mohli trestanci předkládat své „prosby a stížnosti vězeňskému úředníkovi, řediteli věznice nebo radovi krajského soudu, pověřenému dohledem nad věznicí. Za bezdůvodnou, svévolnou stížnost nebo křivé nařčení vězeňské stráže, úřední či jiné osoby hrozil disciplinární trest.¹²³

Ústavní škola (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Mladí odsouzení ve výkonu trestu zavření byli důsledně odděleni od dospělých trestanců nejen z hlediska ubytování, ale též při vycházkách a účasti na bohoslužbách. Pokud nebyli ubytováni jednotlivě, ale na společné ložnici, musel být zajištěn přísný dohled v nočních hodinách. K udržování osobní hygieny měli stejné podmínky jako ostatní vězni a trestanci, mohli používat vlastní hygienické prostředky a byla jim povolena volná úprava vlasů. Kromě těchto věcí jim byly ponechávány rodinné, popř. i jiné vhodné obrázky a fotografie. Pohyb na čerstvém vzduchu byl umožňován pravidelným konáním vycházek a prováděním tělesného cvičení v trvání nejméně 2 hodiny denně pod vedením učitele nebo vybraného dozorce. O nedělích a svátcích se mohli věnovat cvičení celé odpoledne. Všichni byli

¹²³ NA Praha, knihovna. *Domácí řád pro věznice krajských soudů*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936, §§ 1-16, 22, 28, 30,39.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR (dále jen KDH), album č. 6, 7, Věznice krajského soudu trestního v Praze, 20. a 30. léta 20. století.

ZA Opava, f. Výnosy prezidia Vrchního soudu v Brně. Kde objednat klempířské součástky zařízení kobek, ze dne 13.11.1926.

povinni zúčastňovat se školní výuky, podle vlastního zájmu se mohli zapojovat do vzdělávacích nebo zájmových kroužků (pěveckého, hudebního) a pod kontrolou učitele půjčovat si knihy a časopisy z vězeňské knihovny. Byli též povinni vykonávat přidělenou práci, stanovenou přiměřeně k jejich schopnostem, dovednostem a možnostem, zejména jim byly svěřovány do péče záhony uvnitř věznice. Nejméně jednou za měsíc jim bylo povoleno odeslání a přijetí dopisu a nejméně jednou za 6 týdnů přijetí návštěvy rodičů nebo poručníků, zpravidla v trvání 30 minut. Nad výkonem trestu dohlížel komisař, který měl pravomoc ředitele ústavu a dozorcí rada. Za neplnění stanovených povinností, porušení předepsané kázně nebo spáchání trestného byly ukládány následující kázeňské (kárné) tresty: napomenutí, výstraha před spoluvězni, odnětí všech nebo některých výhod a samovazba (se souhlasem lékaře) a popř. zostřená omezením stravy (postem).¹²⁴

Politici provinilci ve výkonu trestu státního vězení byli ubytováni odděleně od ostatních vězňů a trestanců, zpravidla na společných ložnicích. Mohli používat vlastní oděv, hygienické potřeby, osobní a ložní prádlo a sami rozhodovali o úpravě vlasů a vousů. Směli si opatřovat stravu, připravovanou mimo věznici na své vlastní náklady (do výše 40,- Kč denně, kouřit a dokonce požívat alkoholické nápoje v omezené míře (denně půl litru piva nebo čtvrt litru vína). K odesílání dopisů a přijímání dopisů a návštěv příbuzných a známých měli kratší lhůty, než ostatní vězni a trestanci (odeslání dopisu jednou týdně, přijetí dopisu dvakrát týdně a návštěvy jednou týdně v trvání 1 hodiny). Nemuseli se zúčastňovat školního vyučování a přednášek, vykonávat vězeňskou práci, ani uklízet vězeňské místnosti. Měli delší vycházky (4 hodiny denně) a větší volnost v četbě knih, časopisů a psaní. O poskytnutí dalších výhod rozhodovalo na základě podané žádosti ministerstvo spravedlnosti.¹²⁵

Činnost vězňů a trestanců všech kategorií upravoval s výše uvedenými odlišnostmi tzv. „Denní pořádek“. Denně vstávali v 6 hod. a do 6,30 hod. prováděli osobní hygienu, stlaní lůžka, čištění oděvu a obuvi a oblékli se. V 6,30 hod. obdrželi snídani a denní dávku chleba. Od 7,00 hod. do 11,30 hod. nepřetržitě pracovali. Od 11,30 do 12,00 hodin byl vydáván oběd a poté následovala polední přestávka na celách (ložnicích). Od 13,00 hod. pokračovali v pracovní činnosti nepřetržitě do 17,30 hodin a po návratu do cel (ložnic) byla vydána večeře. Nákup věcí osobní potřeby (vedlejších požitků) byl prováděn buď v době oběda nebo večeře. Vycházky byly prováděny v rozsahu jedné hodiny dopoledne nebo odpoledne a započítávaly se do pracovní doby. Do 21,00 hod. se mohli na celách a ložnicích zabývat slušným hovorem, povolenými hrami, učením nebo četbou. Ve 21.00 hod. byla vypnuta světla k nočnímu klidu, který nesměl být svévolně narušován. V neděli a svátky všichni vstávali v 6,30 hod. a v 7,00 hod. byla vydávána snídaneň. V průběhu dne se zúčastňovali bohoslužby, náboženského cvičení vzdělávacích přednášek

¹²⁴ NA Praha, knihovna. *Domácí řád pro věznice krajských soudů*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936, § 17. Vězeňské předpisy, část III., Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1931, §§ 12, 61, 68, příloha k § 53.

¹²⁵ Tamtéž, s. 37-40.

a vycházky. Večeře byla vydávána od 15,30 do 16,00 hodin a další čas trávili na celách (ložnicích), kde se mohli zabývat učením, psaním dopisů, četbou a povolenou zábavou. Za hrubé porušování denního pořádku byly ukládány disciplinární tresty, obdobně jako v letech 1889 – 1918 s výjimkou trestu úplného nebo částečného propadnutí úspor a trestu odepření ranní polévky.¹²⁶

Personál věznice ve 20. letech 20. století (Kabinet dokumentace a historie VS ČR)

Vězeňský personál

Vězeňský personál tvořili úředníci vězeňské služby správní: vrchní ředitel, správce, kontrolor, adjunkt, lékař (1+2 smluvní), římsko-katolický duchovní správce, učitel a kancelářské síly (kancelisté), dále inspektoři vězeňské stráže a dozorcí vězňů. Všichni úředníci byli služebně a disciplinárně podřízeni prezidentovi Krajského trestního soudu v Praze a po služební linii též Vrchnímu soudu v Praze a ministerstvu spravedlnosti. Vrchní ředitel byl přednostou věznice, řídil výkon služby správních úředníků a inspektora vězeňské stráže a zodpovídal za dodržování příslušných zákonů a prováděcích předpisů při výkonu vazby a trestů. Správce a kontrolor zodpovíдали za řádné hospodaření, účetnictví a pracovní záležitosti ve věznici. V letech 1918-1939 se v této funkci postupně vystřídali: Emil Lehmann,

¹²⁶ NA Praha, knihovna. *Domácí řád pro věznice krajských soudů*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936, §§ 34-39.

Karel Vlasák, Norbert Kühnel a Josef Bohdanecký. Adjunkt vypomáhal vrchnímu řediteli a samostatně plnil svěřené úkoly v oblasti správní i hospodářské. Lékař (od roku 1920 MUDr. Oldřich Navara) vykonával hygienický dozor, všem vězněným osobám bezplatně poskytoval potřebné vyšetření a ošetření, spravoval ústavní nemocnici a řídil činnost ošetřovatelů a dozorců, kteří zde působili. Římsko-katolický duchovní správce vykonával bohoslužby v ústavním kostele, prováděl další náboženské úkony pro vězněné osoby římsko-katolického vyznání (podávání svátostí a duchovní útěcha nemocným a umírajícím), vyučoval náboženství a pečoval o mravní výchovu trestanců. Pro vězně nekatolického vyznání konali bohoslužby a duchovní cvičení duchovní příslušných církví ve smluvním poměru, pokud projevilo zájem více než 10 osob. Učitel prováděl výuku a přednášky zpravidla pro dospělé a mladé trestance v ústavní škole, spravoval vězeňskou knihovnu a měl na starosti hudbu a zpěv při bohoslužbách. O zásadních otázkách zacházení s vězněnými osobami rozhodovala tzv. úřednická konference ve složení: správce, adjunkt, lékař, duchovní a učitel, které předsedal vrchní ředitel. Kancelářské síly (kancelisté) plnili úkoly uložené vrchním ředitelem, zejména denně sestavovali stravovací výkaz, přehled zotření trestů a disciplinárních trestů, vedli denníky surovin a materiálu, finanční konta vězněných osob, prováděli fakturaci zboží, vyúčtování pracovních listů, nákupů věcí osobní potřeby (vedlejších požitků), popř. prováděli další práce na podatelně a spisovně. Inspektor vězeňské stráže byl jmenován z řad kvalifikovaných vrchních dozorců. Byl přímým nadřízeným vrchních dozorců a dozorců vězňů. Za pomoci dvou zástupců řídil a kontroloval výkon dozorců a strážní služby na všech stanovištích ve věznici. Dbal na dodržování Domácího řádu, izolaci vězněných osob v kárné cele za hrubou nekázeň, na řádný výkon disciplinárních trestů a náležité řešení stížností a žádostí (proseb) vězněných osob. Vrchními dozorcí se stávali zkušení dozorcí vězňů po složení příslušné kvalifikační zkoušky. Dozorcí vězňů byli ustanoveni z absolventů přípravného tříměsíčního odborného kurzu, ukončeného zkouškou. Od roku 1937 byl prováděn výcvik v sebeobraně (jiu-jitsu), a to i pro dozorkyně, který vedl administrativní pracovník věznice p. Kapoun. V kategorii dozorců vězňů byli rozlišováni dozorcí vězňů - podúředníci a dozorcí vězňů. Noví členové dozorců stráže byli ustanovováni na základě smlouvy jako pomocní dozorcí vězňů se 14 denní výpovědní lhůtou a teprve po splnění zákonných podmínek obdrželi definitivu. Ke dni 31.12.1929 bylo ve věznici systemizováno 12 míst vrchních dozorců, 59 míst dozorců vězňů – podúředníků, 38 míst dozorců vězňů a 16 míst pomocných dozorců vězňů. Do systemizovaného početního stavu byli zahrnuti i zaměstnanci tiskárny věznice (1+2 smluvní). Celkový systemizovaný počet zaměstnanců věznice včetně úředníků správní služby činil 140 osob.¹²⁷

¹²⁷ *Vězeňství v Československé republice*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 4 – 5; NA Praha, f. SSNV, sv. 10,11. Služební řád pro úředníky věznice zemského trestního soudu v Praze; Výnos ministerstva spravedlnosti z 26.5.1926, č. 24051/26, s. 1, 5, 9, 18, 24 – 46; KDH, Konkretální status personálu soudů a státních zastupitelstev v obvodu vrchního soudu v Praze, Presidium vrchního soudu v Praze, 1930, s. 20 – 23; Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2006, s. 238.

Prameny a literatura:

Národní archiv Praha:

- knihovna. *Domácí řád pro věznice krajských soudů*. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1936.
- knihovna. *Vězeňské předpisy, část III.*, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1931.
- f. SSNV, Služební řád pro úředníky věznice zemského trestního soudu v Praze, Výnos ministerstva spravedlnosti z 26.5.1926, č. 24051/26, Sv. 10,11.

Zemský archiv Opava, f. Výnosy presidia Vrchního soudu v Brně.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Album č. 6, 7, Věznice krajského soudu trestního v Praze, 20. a 30. léta. 20. století.
- Konkrétní status personálu soudů a státních zastupitelstev v obvodu vrchního soudu v Praze. Presidium vrchního soudu v Praze, 1930.

Vazební věznice Praha-Pankrác, referát investic a správy nemovitostí:

- Praha-Pankrác, zemská trestnice: adaptace ve společné vazbě, samovazbách a v kancelářském křídle – povolení k užívání.
- Praha-Pankrác, adaptace vstupní budovy věznice krajského soudu trestního.

František FLANDERKA, *Z našich trestnic*. In: týdeník Soudní síň, roč. IV, čís. 6.

Věra ŠPALKOVÁ, *Justiční palác Praha – Pankrác*, Praha 2001.

Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2004.

Vězeňství v Československé republice. Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930.

Obsah

ONDŘEJ HLADÍK – ŠÁRKA STEINOVÁ, Justiční statky – vězni a zemědělství	1
JAN TRÖGL, Chovanci tábora nucených prací Dolní Jiřetín	28
ALENA KAFKOVÁ, Výročí vězeňských zařízení v roce 2009	37
ALEŠ KÝR, Pankrácká věznice v období první republiky	50

Všechna dosud vyšlá čísla časopisu Historická penologie jsou k dispozici na internetové stránce:

http://institut.vscr.cz/clanky/?cl_id=89

Kabinet dokumentace a historie VS ČR
Redaktor: Bc. Ondřej Hladík
Adresa redakce:
Soudní 1672/1a, Praha 4, 140 67
telefon: 244 024 711
e-mail: ohladik@grvs.justice.cz